

Александар Крстић
Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд
aleksandar.krstic@iib.ac.rs

Невен Исаиловић
Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд
neven.isailovic@iib.ac.rs

ДОНАЦИЈА ДЕСПОТА ЂУРАЂА ВУКОВИЋА (БРАНКОВИЋА) ПАВЛУ БИРИНИЈУ ИЗ ВЕРОНЕ: ПРОБЛЕМ АУТЕНТИЧНОСТИ*

Апстракт: Рад представља критичко издање акта Будимског каптола од 7. септембра 1442. године, пред којим деспот Ђурађ са породицом изјављује да свом рођаку Павлу Биринију од Вероне, сину херцега Михаила, босанском маркизу из рода цара Стефана (Душана), дарује својих пет тврђава: Зворник, Теочак, Вилагошвар, Сланкамен и Бечеј са припадајућим властелинствима, као и вароши Тур и Тиса Варшањ. Поменути исправа позната је на основу старих мађарских издања из XVIII и XIX века и у српској историографији се још од времена Илариона Руварца сматра за фалсификат, првенствено због непознате личности и претенциозних титула дестинатара. Углавном је прихваћено мишљење да је кривотворина настала на основу неке аутентичне повеље, будући да су поменути властелинства заиста била у поседу деспотове породице. Ипак, документ, који потиче из ранијег угарског Коморског архива, и који се чува у Архиву САНУ, Историјска збирка бр. 13187, има све карактеристике оригиналних каптолских аката из XV века.

Кључне речи: деспот Ђурађ Вуковић (Бранковић), Павле Бирини, Зворник, Теочак, Вилагошвар, Сланкамен, Бечеј, Тур, Тиса Варшањ, фалсификат.

Исправа, чије критичко издање приређујемо овом приликом, вероватно је први објављени документ који се односи на поседе српских деспота у Угарској. Међутим, иако је први пут публикована почетком друге трећине XVIII века¹ и потом у наредних стодесет година више

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту МПНТР Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. број 177029)

¹ S. TIMON, *Imago novae Hungariae, repraesentans regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungaricae, Cassoviae* 1734, 49–51; IDEM, *Imago novae Hungariae, repraesentans regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungaricae, Viennae* 1754², 29–31; IDEM, *Imago antiquae Hungariae, repraesentans terras, adventus et res gestas gentis Hunnicarum, Viennae, Pragae et Tergesti* 1762, 31–32.

пута поново издавана,² а крајем XIX столећа проглашена за фалсификат од стране оца српске критичке историографије,³ ова исправа и даље изазива бројне недоумице и отвара многа питања. Реч је о акту Будимског каптола од 7. септембра 1442. године, пред којим деспот Ђурађ у своје и у име супруге Јерине и синова Гргура, Стефана и Лазара изјављује да свог рођака Павла Биринија од Вероне, сина херцега Михаила, босанског маркиза из рода цара Стефана (Душана), прима за свог баштиника и сина и дарује му својих пет тврђава: 1. Зворник, са истоименом вароши и трибутом који се тамо наплаћује, затим са варошима Црнча са трибутом и златним и сребрним рудницима и Бохорина са златним и сребрним рудницима; 2. тврђава Теочак са варошима Теочак, Средиште (Сердахељ) и Четвртковиште и тамошњим трибутима, и свим поседима (селима) који им припадају у Усори; 3. тврђава Вилагошвар са варошима Ширија (и тамошњим трибутом) и Галша, и поседима Мест са трибутом и Арањаг, и другим поседима у Зарандској жупанији којима се од давнина управља из Вилагошвара; 4. тврђава Сланкамен са вароши Сланкамен и тамошњим бродом (речним прелазом) и поседима Олчар и Гарафалва у Сремској жупанији; 5. тврђава Бечеј на острву у Тиси са вароши Бечеј и тамошњим бродом и трибутом и селима: Ујфалу, Сенткираљ, Бодогосоњфалва, Сентендред, Вегење, Ечехида са трибутом који се тамо налази, и вароши Арача, Башахид, Бечкерек са трибутом, и поседима: Ирмеш, Њилаш, Чингад, Аради и тамошњим трибутом у Торонталској жупанији, те поседи: Чуруг са трибутом, Петерреве, Сентпетер, Аркулић, Перлек са трибутом, Асоњфалва и Пезер са трибутом и бродом у Бачкој жупанији; 6. вароши Тур са трибутом и Тиса-Варшањ у жупанији Спољни Солнок.⁴

Бројни топографски подаци које пружа ова исправа од значаја су за историјско-географска истраживања средњовековне Угарске, али и североисточне Босне и северозападне Србије. То је одавно уочено и због тога је овај документ изазивао пажњу истраживача још у XVIII веку. Самуел Тимон, потпуно уверен да се у веродостојност исправе Будимског каптола не може сумњати, објавио је њен садржај

² S. KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae* XII, Buda 1790, 393–395; G. PRAY, *Annales Regum Hungariae* II, Vindobonae 1764, 290–291, n. 38; G. FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/5, Buda 1842, 362–364; X/6, 1844, 502–504; A. BÁRÁNY, *Torontál vármegye hajdana*, Buda 1845, II, 8–9. Видети и одељак „Ранија издања“.

³ И. РУВАРАЦ, *Стари Сланкамен*, Земун 1892, стр. 14–15 (= *Зборник Илариона Руварца. Одабрани историјски радови* I, прир. Н. РАДОЛЧИЋ, Београд 1934, 377–378).

⁴ О овим поседима видети у наставку.

у VII глави свог дела *Imago novae Hungariae*, посвећеној Торонталској и Бодрошкој жупанији. Поменути исправа (коју је погрешно датовао у 1412, али је сматрао да потиче из 1422. године) била му је главни извор за одређивање простора на коме се налазила Торонталска жупанија и за утврђивање њених граница према другим жупанијама.⁵ Подаци из повеље Будимског каптала којом деспот Ђурађ уступа поседе Павлу Биринију били су током следећих стоосамдесет година у више наврата коришћени у мађарској историографији, првенствено у делима која су се бавила историјском географијом и историјом насеља и жупанија,⁶ али и у онима која су обрађивала друга питања.⁷ У

⁵ Он је такође истакао да се део посела наведених у повељи налазио у Босни: S. TIMON, *Imago novae Hungariae* (1734), 37, 48–52; S. TIMON, *Imago novae Hungariae* (1754), 22–23, 29–31; S. TIMON, *Imago antiquae Hungariae* (1762), 25–26, 31–32.

⁶ E. CSAKI DE KERESZTSZEGH, *Topographia Magni Regni Hungariae*, Vienna 1750, 529–530, 551–552, 553–554; M. BEL, *Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographicae in partes IV*, Posonii 1767, 147; M. BEL, *Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographicae in partes IV*, Posonii et Pestini 1792, 245; I. PALUGYAY, *Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása*, Pest 1854, 301; D. CSÁNKI, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I*, Budapest 1890, 722–723; II, 1894, 125–128, 142–164, 237–238, 245, 250; *Bács-Bodrog vármegye I*, Magyarország vármegyéi és városai, Magyarország monografiája, ed. S. BOROVSZKY, Budapest [1909], 71, 122, 142 (I. IVÁNYI); *Torontál vármegyé*, ed. S. BOROVSZKY, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest [1912], 20, 22, 44, 351, 371–373 (E. REISZIG), 556–557 (M. MÓRICZ); B. MILLEKER, *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár 1915, 6–8, 11, 14, 16–17; Világos várát nyaralóvá akarják átalakítani, *Békés* 60/42 (26. május 1928) 2. Необичне конструкције о личности Павла Биринија доноси један новински чланак: G. SAROSÁ CZ, Magyarország délszláv nemzetiségei, *Dunántúli Napló* 30/314 (25. november 1973) 8.

⁷ За Иштвана Катону, који је пренео текст каптолске исправе према Тимоновом издању, главно питање у вези са поменутом исправом било је њено датовање (у 1412. или 1422. годину): S. KATONA, *Historia critica* XII, 392–395. Излажући податке о породици деспота Ђурђа Бранковића, Иштван Капринија је поменуо и деспотову даровницу рођаку Павлу Биринију од Вероне, истичући да се у овом документу деспотица Ирина наводи као Јелена: S. KAPRINAI, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae II*, Vindobonae 1771, 197. Михаљ Срењини се осврнуо на даровницу деспота Ђурђа Павлу Биринију из „1412. године“ у излагању о исправама које је издао Будимски каптол: M. SZVORÉNYI, *Historiae ecclesiasticae regni Ungariae amoenitates V*, Jaurini 1796, 152–153. Разматрајући питање Ђурђе предаје Београда краљу Жигмунду, J. TELEKI, *Hunyadiak kora Magyarországon I*, Pest 1852, 14–15, п. 3, такође је указао на погрешно датовање повеље за Павла „Вриси“ја од Вероне. Карољ Шпрауф је претпоставио да би извесни Павле из Вероне, који је студирао медицину на Бечком универзитету 1434. године, могао бити потомак Павла Биринија, коме је деспот Ђурађ

свом приказу историје Србије и Босне (1801), Јохан Кристијан Енгел је донео податке о овој повељи коју датује у 1441. годину, Павла Биринија је идентификовао као потомка деспота Теодора Палеолога и Монфератских, а на крају је побројао и све поседе које каптолска исправа садржи, по географским целинама.⁸ Повеља за Биринија нашла је своје место и у пионирском раду Фриђеша Пештија о поседима деспота Ђурђа Бранковића у Угарској из 1877. године. Пешти је расправљао о датовању документа (сматрао је да се односи на догађаје из 1441. или 1442. године), прихватио је Енгелову идентификацију личности Павла Биринија, а велику пажњу је посветио дарованим поседима, које је таксативно навео и покушао да их убицира.⁹ Осим Дежо Чанкија (1894), који је оставио могућност да се ради о фалсификату или формалној даровници,¹⁰ други аутори нису сумњали у каптолску повељу и њене податке. Мађарски аутори нису доводили у сумњу аутентичност исправе Будимског каптола ни у радовима који су се појавили током друге половине XX и почетком XXI века, у којима се поред тачног, још увек провлачило и њено погрешно датовање у 1412. или 1422. годину.¹¹

Колико је нама познато, Александар Стојачковић је први у српску историографију увео исправу Будимског каптола о деспотовој донацији за Павла Биринија. У свом пионирском раду о поседима деспота Ђурђа у Угарској из 1843. године, Стојачковић је донео превод каптолске исправе на тадашњи „славјаносрпски“ књижевни језик према Тимоновом издању. Међутим, топонимија је лоше транскрибована, а аутор није покушао да убицира поседе који се у документу наводе. Стојачковић није сумњао у аутентичност повеље, прихватио је

даровао бројне поседе, такође „1412. године“. Шрауф је био у недоумици да ли се ради о Врани у Далмацији или италијанској Верони: K. SCHRAUF, *Magyarországai tanuló a Bécsi egyetemen*, Budapest 1892, 79, n. 1, 184.

⁸ J. C. von ENGEL, *Geschichte von Serwien und Bosnien: nebst einer Fortsetzung der Denkmäler ungrischer Geschichte und der historischen Literatur der ungrischen Nebenländer*, Halle 1801, 379–380.

⁹ F. PESTY, *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím*, Budapest 1877, 16–22.

¹⁰ D. CSÁNKI, *Magyarország* II, 125, 233, 259.

¹¹ *Adatok Szolnok megye történetéből* I, ed. T. TÓTH, Szolnok 1980, 621–622 (I. SOÓS, L. SZABÓ); II, ed. J. VOTKA, Szolnok, 1989, 135–136, 151 (L. SZABÓ, G. CSEN), са потпуно погрешном хронологијом о деспотима и њиховим поседима у Солночкој жупанији. Наводећи податке везане за рударство у средњовековним угарским писаним изворима, Иштван Ижо помиње и босанске (!) руднике злата и сребра Charancha и Bohorin у исправу за П. Биринија од 7. 9. 1442: I. IZSÓ, *Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból*, Rudabánya, 2006, 148.

Тимоново датовање у 1422. годину, и истакао је њен значај за проучавање деспотових посета у Угарској, које је, према његовом мишљењу, Ђурађ Бранковић добио од краља Жигмунда у замену за Београд.¹²

Од старијих јужнословенских аутора, повељу за Павла Биринија користили су такође и Шиме Љубић и Јован Драгашевић. Љубић је у својој књизи посвећеној нумизматици само кратко констатовао да се Ђурђева жена наводи с именом Јелена у овој исправи из „године 1412. или 1422.“ (према Фејеровим издањима), и да повеља бележи „уговор учињен међ Ђурђем и њеким Павлом Бирини из Вероне“, чију титулатуру на крају цитира.¹³ Генерал Драгашевић се у својој војно-политичкој студији о Балканском полуострву осврнуо и на поседе деспота Ђурђа у Угарској, користећи *Историју* Јована Рајића, али и допуњујући Рајићеве податке онима које пружа повеља за Павла Биринија. Драгашевић је навео деспотове поседе предате Биринију према Тимоновом издању, али је сматрао да је повеља највероватније настала 1432. године. Он се затим позабавио личношћу Биринија, сматрајући да се ради о члану властеоске породице Миховиловић од Ливна, и да је Верона заправо Брина, претпостављена жупа око истоимене реке понорнице у Херцеговини у околини Ливна. Ипак, Драгашевић није могао да објасни Биринијево наводно сродство с царем Душаном.¹⁴

Озбиљну сумњу у овај документ, због непознате личности и претенциозних титула деспотовог наводног рођака, и због чињенице да су наведени поседи (попут Сланкамена) и касније били у деспотовим рукама, први је изнео Иларион Руварац у својој расправи *Стари Сланкамен* (1892). Пошто је констатовао да за Павла Биринија „нема нигде више, ни у чијој историји и ни у каквој листини помена“, Руварац износи свој суд: „Ја држим да је тај лист подложен или патворен по другом листу“, најављујући да ће о томе расправљати на другом месту.¹⁵ Руварчев закључак да је каптолска исправа о деспотовој донацији фалсификат, али да садржи тачне податке о његовим поседима,

¹² А. СТОЈЧКО[ВИЋ], *Георгиа I, деспота сербског, добра у Унгарији, Сербски лѣтописъ (Летопис Матице српске)* 61 (1843) 78–87, стр. 82–85.

¹³ Š. LJUBIĆ, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb 1875, 172, пар. 2.

¹⁴ Ј. ДРАГАШЕВИЋ, *Илирско тропоље (Балканско полуострво). Војно-политичка студија*, Београд 1901², 231, 536–539.

¹⁵ Архимандрит Гргетега је тачно датовао исправу у 7. септембар 1442. године: И. РУВАРАЦ, *Стари Сланкамен*, 14–15. На Руварчеве закључке се недавно позвао и Данијел Јелаш, у свом магистарском раду – D. JELAŠ, *Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku*, Zagreb 2011, 76 (neobjavljeni magistarski rad).

прихваћен је потом у српској историографији.¹⁶ Руковођен истим закључком о неаутентичности ове исправе, али и о вредности њених података за историјско-географска истраживања, Михаило Динић је намеравао да се њоме позабави у једној расправи посвећеној Подрињу. Концепт тог Динићевог незавршеног рада остао је сачуван у његовом легату у Народној библиотеци Србије. Идентификујући топониме који се у исправу помињу, Динић је приметио да је занимљиво како је и Бохорина, „за коју се до недавно уопште није знало, доспела у овај лажни документ“. Потом је закључио: „Састављач ове лажне исправе као што видимо имао је добре податке о поседима д[еспота] Ђ[урђа] Б[ранковића] у Подрињу. Сва наведена места била су стварно у деспотовој власти. Павле, син ‚маркиза‘ босанског од рода цара Душана, постарао се да се добро обавести о стварима које је уносио у исправу. То показује и сасвим верна титула деспота Ђ[урђа] какву знамо из његових латинских повеља, као и родбински односи у десп[отовој] породици.“¹⁷

Проблем који су осетили Руварац и Динић – да осим непознатог и сумњивог дестинатара, остали подаци у овом документу делују веродостојно, постаје још већи када се узме у обзир оригинал исправе Будимског каптола, који се заједно са више других угарских средњовековних повеља чува у Историјској збирци Архива Српске академи-

¹⁶ С. ЂИРКОВИЋ, О деспоту Вуку Гргуревићу, *Зборник МС за ликовне уметности* 6 (1970) 283–290, стр. 289, нап. 22; ИСТИ, *Rasciani regales* Владислава I Јагелонца, *Зборник за историју Матице српске* 1 (1970) 79–82, стр. 80, нап. 4; ИСТИ, У оквирима Угарске, *Шајкашка. Историја* I, 97–109, стр. 103, нап. 20а; П. РОКАИ, „Бродови“ на Дунаву и притокама на подручју јужне Угарске у средњем веку, *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983, 139–175, стр. 155, 156, 162. М. СПРЕМИЋ, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 270, нап. 141, само кратко износи да је повеља фалсификат, позивајући се на Руварчев рад. Чини се да су и Ј. Радонић и Д. Поповић имплицитно прихватили Руварчево гледиште о каптолској исправу, јер су у навођењу посуда деспота Ђурђа у Угарској користили њене податке, али нису помињали ни Биринија нити деспотов поклон овом свом наводном рођаку: У. RADONITCH, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris 1919, 39; *Војводина I. Од најстаријих времена до Велике сеобе*, Нови Сад 1939, 142 (Ј. Радонић), 154, нап. 5 (Д. Поповић); К. ЛИРЕЧЕК – Ј. РАДОНИЋ, *Историја Срба* II, Београд 1952², 356. Ипак, било је и оних аутора који су и после Руварца, а држећи се старије мађарске литературе (Чанки, Милекер) сматрали Ђурђеву даровницу Биринију аутентичном: Р. ШМИТ, Град Бечеј, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду* 12 (1939) 33–42, стр. 33–34; Л. ТАВАЌКИ, *Večkerék do pada pod Turke*, *Zrenjanin*, Zrenjanin 1966, 23–24.

¹⁷ Народна библиотека у Београду, Легат Михаила Динића (МД), 1/1/5в. Динић је користио текст повеље по Фејеровом издању.

је наука и уметности у Београду, под сигнатуром 13187.¹⁸ Наиме, треба нагласити да нико од досадашњих издавача није користио оригинал овог акта, већ су га публиковали или према каснијим преписима, од којих се неки чувају у Мађарском националном архиву и у Универзитетској библиотеци у Будимпешти,¹⁹ или према претходним издањима.²⁰ Исти је случај и са истраживачима који су га проучавали и који су озбиљно довели у сумњу његову аутентичност. Међутим, оригинал ове повеље има све карактеристике каптолских аката из XV века. На то је први указао Сима Ђирковић, који је за потребе Архива САНУ саставио један инвентар средњовековних докумената који се тамо чувају. Он је такође приметио да је, уколико је у питању фалсификат, он морао настати „убрзо после датума под којим се издаје“.²¹ Стога, у покушају да се приближимо одговору на питање о аутентичности каптолске исправе, односно о реалности великодушне даровнице деспота Ђурђа свом наводном рођаку, у наставку излагања позабавићемо се спољашњом и унутрашњом анализом овог извора, као и околностима у којима је он могао настати.

Опис исправе

Пре него што је доспела у Архив Српске краљевске академије, повеља Будимског каптола о деспотовој донацији Павлу Биринију од 7. септембра 1442. године чувала се у Угарском Коморском архиву, у серији *Neo Registrata Acta (NRA)* под сигнатуром *Fasc. 88 nr. 3*. Испра-

¹⁸ О могућем начину на који су ови документи доспели у Београд још у другој половини XIX века, видети: М. РОКАИ, Протестна повеља Будимског каптола којом Елизабета Силађи забрањује планирано отуђењеседа породице Хуњади-Силађи, *Стари српски архив* 12 (2013) 145–156, стр. 147, 149.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL-OL), Diplomatikai levéltár (=DL) 13686; Eötvös Loránd Tudományegyetem (=ELTE) Egyetemi Könyvtár, *Collectio Kaprinayana B*, tomus LVIII, 165–168, n° 39; ELTE Egyetemi Könyvtár, *Collectio Pray*, tomus IX, 282–283, n° 25.

²⁰ Издање С. Тимона потпуно се поклапа са Капринијевим преписом, који је настао према рукопису Ј. Турншвајна *De rebus metallicis*. Наиме, у овом препису изостављене су завршне одредбе повеље, између набрајањаседа и датума са погрешно наведеном годином (... *et Thissa Varsan vocatorum in de Zolnok comitatibus existentium habitorum, omni iure, quo ipse possedisset, donavit. etc. Datum in vigilia natiuitatis virginis gloriosae, anno Domini MCCCCXII*): *Collectio Kaprinayana B*, tomus LVIII, 168; S. TIMON, *Imago novae Hungariae* (1734), 51. Тако је и у свим каснијим издањима из XVIII и XIX века, у којима се углавном и наводи да су настала према Турншвајновом рукопису или Тимоновом издању.

²¹ Инвентар се налази у Архиву Српске академије наука и уметности (АСАНУ), уз латинске повеље које се у њему чувају.

ва је, заједно са другим документима у овој серији, изгледа првобитно припадала архиву породице Хуњади.²² У истој фасцикли 88, под бројем 1, налазила се повеља краља Алберта од 1. августа 1439. године, којом деспоту Ђурђу дарује Вилагошвар и припадајуће поседе, а под бројем 2. исправа Арадског каптола од 3. јула 1444. године о томе да деспот Ђурађ са породицом уступа Јовану Хуњадију и његовим синовима Вилагошварско властелинство. Ове повеље се сада такође налазе у Архиву САНУ.²³ Исправа Будимског каптола исписана је на брижљиво обрађеном пергаменту правоугаоног облика, дужине 205 mm, од чега је слика око 55 mm, и ширине 445 mm. Повеља је оверена висећим печатом Будимског каптола у великој овалној чашици од смећег воска, који виси о врци упреденој од плавог и жутог свиленог конца. Око делимично излизане представе светог Петра на трону, на печату се очувао део натписа: „*Sigillum Capituli Bud[ensis]*“⁴. Печат је причвршћен за повељу тако што је врца провучена кроз два прореза на доњем, исписаном делу пергамента, а затим кроз друга два прореза на пресавијеној слици. Због тога је сада отежано потпуно развијање повеље. Исправа је написана на латинском језику, веома лепим готичким писмом са великим бројем скраћеница, тамним, сада избледелим мастилом у 19 редова. Писар је доследно поштовао горњу, леву и доњу маргину, а у значајној мери и десну маргину. Величином и положајем издваја се једино иницијално слово N. Прве речи у другом, трећем и четвртном реду повеље делимично су покривене црвеним печатом Коморског архива. Црвена белешка са старом сигнатуром тог архива (*Numerus tertius*) налази се на горњој маргини исправе. Повеља је била пресавијена једном по дужини (не рачунајући слику) и три пута по ширини. На полеђини каптолске исправе, уз њену леву ивицу, налази се белешка, писана такође писмом XV века: *fassio Georgii despoti Paulo Birini, consanguineo suo*, другом руком додато: *super Thwr et Thyzawarsan et castrum Wilagozwar*. На полеђини се такође налази црвени печат Коморског архива са старом сигнатуром (NRA, fasc. 88, nr. 3), као и печат САНУ са садашњом сигнатуром.

²² Архив породице Хуњади који је 1525. пренет у Баварску, враћен је једним делом у Будим 1786. године и смештен у Архив Угарске коморе (Neo Registrata Acta). Други део архива Хуњадија враћен је из Баварске у Државни архив у Будимпешти 1896. године: J. HERZOG, A magyar kamarai levéltár története, *Levéltári közlemények* 6/1–4 (1928) 1–52; I. BORSA, A Hunyadi levéltár története, *Levéltári közlemények* 35/1 (1964) 21–56; F. HAUPTMANN, Jugoslovensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati, *Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine* 1 (1961) 71–87; M. РОКАИ, *Протестна повеља*, 148–149.

²³ АСАНУ, Историјска збирка (=ИЗ) 13193, 13197.

Будући да повеља Будимског каптола о донацији деспота Ђурђа Павлу Биринију изгледа аутентично, затражили смо и мишљење стручњака из Мађарског националног архива (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) у Будимпешти, специјализованог за исправе које су издавали средњовековни каптоли. Тако је архивист Михаљ Куречко (Kurecskó Mihály), на молбу колегинице Кристине Арањ (Arany Krisztina)²⁴ анализирао снимке београдске повеље, упоређујући их са осам других сачуваних повеља које је Будимски каптол издао 1442. године (шест привилегија и два патентна писма).²⁵ Према експертизи М. Куречка, рукопис београдске повеље разликује се од свих других сачуваних исправа Будимског каптола из наведене године. По овом стручњаку, калиграфија је карактеристична за нешто каснији период, али стилски припада XV веку. Интитулација почиње са „Nos”, што је донекле необично за привилегије из овог периода, јер се више употребљавала у патентним писмима (мада постоји једна повеља из 1442. године са истом интитулацијом, али различитим рукописом).²⁶ Међутим, печат и начин печатења је сасвим у складу са другим актима Будимског каптола, и изгледа потпуно аутентично. На крају, Михаљ Куречко износи закључак који је врло близу оног до кога је дошао и Сима Ђирковић: уколико се ради о фалсификату, у питању је веома добра, савремена кривотворина, која је можда начињена у самом Будимском каптолу!²⁷ Иначе, фалсификовање докумената у средњовековној Угарској у местима јавне вере, какви су били каптоли, није било сасвим непозната појава.²⁸

²⁴ Користимо ову прилику да се најсрдачније захвалимо колегама Кристини Арањ и Михаљу Куречку на великој љубазности и труду који су уложили у анализу ове исправе.

²⁵ Претрагом електронског каталога Мађарског националног архива, пронашли смо следећих седам оригиналних докумената (повеља) Будимског каптола који носе 1442. годину: MNL-OL, DL 13672, 67351, 13682, 95364, 13684; MNL-OL, Diplomatikai fénycépgyűjtemény (DF) 254758, 236023.

²⁶ MNL-OL, DF 236023. Додуше, и исправе MNL-OL, DL 13682, 13684 и 95364 почињу са *Nos*, а све три имају утиснут печат.

²⁷ Према мишљењу поменутих стручњака из Мађарског националног архива, за недвосмислено јасан одговор на питање да ли се ради о фалсификату и за прецизно одређивање времена његовог настанка требало би прегледати све исправе које је издао Будимски каптол у позном средњем веку. Такав велики пројекат, како смо од њих обавештени, до сада није био спроведен.

²⁸ S. ANDEA, *Writing Praxis and Document Forgery in Princely Transylvania (16th–17th Centuries)*, *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*, eds. S. ANDEA – A. C. DINĂ [Yearbook of „George Barițiu“ Institute of Cluj-Napoca, Supplement 54, series historica (2015)], Cluj-Napoca 2015, 317–333.

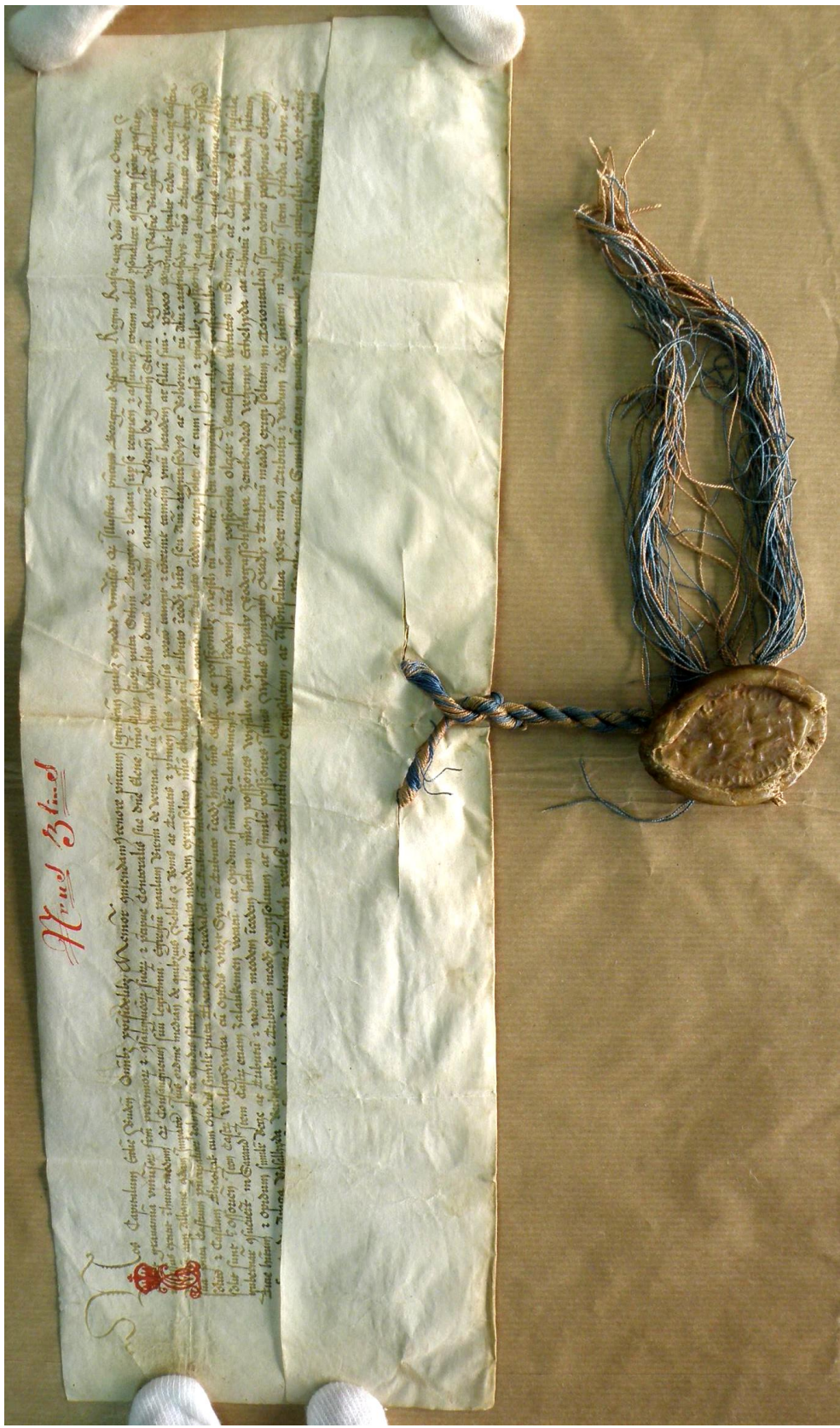
Поменули смо већ да поред оригиналне исправе која се чува у Архиву САНУ, у Будимпешти постоје и три њена преписа. Један препис из XVIII века, настао још док се оригинал ове повеље налазио у Neo Regestrata Acta у Коморском архиву, чува се сада у Мађарском националном архиву под сигнатуром DL 13686. Овај препис је потпун. Други препис, који не садржи завршне одредбе повеље између пертиненције и датума са погрешном 1412. годином, налази се у рукопису Иштвана Капринаија у Универзитетској библиотеци „Етвеш Лоранд“ у Будимпешти.²⁹ Овај препис настао је на основу рукописа Јохана Туршвајна *De rebus metallicis*, и, како је већ речено, послужио је као основа за сва досадашња издања. Трећем препису такође недостају поменуте завршне одредбе, али је сажимање текста овде нешто другачије и година издавања је тачна (1442). Овај препис налази се у Прајевој збирци у Универзитетској библиотеци у Будимпешти.³⁰

Дипломатичка анализа

Документ представља каптолску исправу. Њоме се, у датом случају, кроз форму свечане изјаве пред каноникима, замењује даровница поседа коју, по правилу, ауктор издаје дестинатару. Ако бисмо просудили да се ради о аутентичном документу, требало би се запитати због чега је изабрана изјава пред Будимским каптолом уместо издавања уобичајене даровнице. Разлози могу бити вишеструки. Деспот Ђурађ је, у том тренутку, био у избеглиштву, можда без присутних канцеларијских службеника. Такође, дестинатар је могао тражити да се изјава о предаји дарованих поседа дâ пред установом од поверења (што је каптол, као *locus credibilis*, несумњиво био), уместо у облику даровне повеље ауктора који у том тренутку *de facto* нема ни своју државу. Такво решење се могло сматрати сврховитијим од издавање каптолске потврде аукторове повеље.

²⁹ ELTE Egyetemi Könyvtár, Collectio Kaprinayana B, tomus LVIII, 165–168, n° 39. У каталогу Капринаијеве колекције погрешно је наведена не само година, него и дан и месец издавања повеље (1412. 24. Decemb. Georgius despota Rasciae, Paulo Birini de Verona, quedam castra et possessiones cedit): *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestiensis*, tomus II, pars III. *Catalogus collectionis Kaprinayanae et supplementa*, Budapestini 1907, 539, n° 39 (= G. FARKAS, *ELTE Egyetemi Könyvtár, Elektronikus könyvek – Kéziratok*, Budapest 2006, 192).

³⁰ Завршни део у препису из Прајеве збирке гласи: ... *quo ipse possedisset, donavit, contulit consanguineo suo Paulo Birini etc. Datum in vigilia nativitatis Virginis gloriose, anno Domini 1442*: ELTE Egyetemi Könyvtár, Collectio Pray, tomus IX, 282–283, n° 25.

Слика 1: Архив САНУ, Историјска збирка 13187

NOS CAPITULUM ECCLESIAE Budensis omnibus
 Christianissimis memoria commendamus tenore presentium significamus
 bus expedit universis. Quod Illustris Princeps Georgius Despotus Re-
 gni Rascia atque Dnie Albanie onera et quolibet gravaminum univer-
 sorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum et praecipue Antonii
 sui Dnie Albani nec non filiorum suorum puta Stephani Gregorii et
 Lazari super se recipere et assumere coram nobis Personaliter con-
 stitutus sponte proposuit et confessus existit in hunc modum. Quod
 consanguineum suum Legitimum Gregorium Paulum Birini de Verona
 filium videlicet Michaelis Ducis de eadem Nationem Basonem de cognatione
 septimi Regum videlicet Rascie Bulgariae Romanie Bosnie. atque
 Albanie condam Imperatoris Paris Deditre medicum de quibusvis rebus
 et bonis ac tenentis et pertinentiis suis universis portio tenat et
 concernit tanquam unum heredem ac filium suum pro eo portio-
 naliter contulit eidem quing. Cadra sua puta Cadrum Principalem
 Zolnyk cum Oppidis videlicet Zolnyk cum tributo in eodem exigi
 solito necnon Caranessa cum tributo in eodem habito seu auri
 et argenti fodis, ac Bobolina cum auri et argenti fodis nec-
 non tributo in eodem exigi solito et Cadrum Theosae cum
 oppidis similiter puta Theosae et Zerdabel cum tributo in eodem
 habito. In Teckehel cum tributo in eodem exigi solito, ac cum
 singulis et generalibus possessionibus quas ab eodem regere et
 possidere solit sunt in Ovorion. Item Cadrum Wylagowara cum Op-
 pidis videlicet Syri cum tributo in eodem habito necnon Galba, ac
 possessionibus Rasti cum

3

possessionibus Rasti cum tributo seu Arnyagh cum alijs poses-
 sionibus et utilitatibus quas ab antiquo ab eodem gubernat con-
 tinerent in Sano Item Cadrum etiam Zelenkamen vocatum
 ac Oppidum similiter Zelenkamen et radum in eodem habito
 necnon possessiones Oesae et Gatafalva vocatas in Sirmien
 ac Cast. Aye in Insula Ticia habitam ac Oppidum Scilitiei
 Bege ac tributum et radum in eodem in eodem habitam, necnon
 possessiones Wylalu Bontkhyaly Bodoqanofalva Bontkhorod
 vegenge Etkehyda ac tributum et radum in eodem habitam nec-
 non Oppida Anaga Basalhyda Belkerekake et tributum in eodem
 exigi solitum ac similiter possessiones Fomes Tylas Cuygalki fra-
 dy et tributum in eodem exigi solitum in Torontalies Item
 condam possessiones Oesegh ac tributum et radum in eodem habito
 necnon Belkhorene Bontkpetee Arnyalyth et tributum in eodem
 exigi solitum ac Arnyalva Pesce necnon tributum et radum in
 eodem habitam in Bathyey Item Oppida Thur ac tributum in
 eodem exigi solit et Thysawarion vocat. unde Zolnyk commu-
 tabus existentiam habuit. omni eo scire quo ipse possides-
 set et tenuisset simulam etiam cunctis utilitatibus et perti-
 nentibus quibuslibet videlicet Terris arabilibus cultis et incol-
 tis vineis vinearum promontorijs Pratis Sylvis nemoribus
 urugulis seu fecundibus Subagorum possessionibus Ecclesiarum
 Patronatu aquis aquarum decursibus Piscinis Lacunis
 molendinis molendinarum Lacis et alijs quibuslibet usibus
 et proprietatibus quo

4

et proprietatibus quocumque nominis vocabulo uocatis ad ipsa
 Cadra Oppida et possessiones eorundem undique de iure spectant
 et pertinet debent sub eorum earumque ueris metis et anti-
 quis limitibus presentato consanguineo suo legitimo Gregorio
 Paulo Birini de Verona, filio condam Michaelis Ducis de eadem
 Natione Basonem ipsiusque successoribus heredibus et poster-
 ritibus uniuersis decessisset, donasset, et contulisset, ac a se
 genitus alienasset sine dedit donauit et contulit a se genitus
 alienasset coram nobis sine perceptio et irreuocabiliter possidem
 tenere, pacifice et habere Nullum jus nullam partem et
 domum proprietate sibi ipsi, aut suis successoribus in eodem
 iurifas Castres Oppidis et possessionibus a modo in antea
 reueram sed totum suis et quolibet iuris et domini pro-
 prietate in prefatum consanguineum suum Paulum Birini
 de Verona ipsorumque heredes et Successores transferent
 In cuius rei memoriam firmitatem perpetuam presentes
 litteras nostras privilegiales pendoni sigillo nostro consignatas ad
 fastidium Domini Georgii Despoti Regni Rascie atque Dnie Alba-
 nie eidem duximus concedendam Datum in Vigilia Natiuitatis Vir-
 ginis gloriosae MDCCLXXXIIII Quadragesimo quadragesimo
 secundo.

5

Nos Capitulum Ecclesie Budensis omnibus Christianissimis memoria commendamus tenore presentium significamus
 bus expedit universis. Quod Illustris Princeps Georgius Despotus Re-
 gni Rascia atque Dnie Albanie onera et quolibet gravaminum univer-
 sorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum et praecipue Antonii
 sui Dnie Albani nec non filiorum suorum puta Stephani Gregorii et
 Lazari super se recipere et assumere coram nobis Personaliter con-
 stitutus sponte proposuit et confessus existit in hunc modum. Quod
 consanguineum suum Legitimum Gregorium Paulum Birini de Verona
 filium videlicet Michaelis Ducis de eadem Nationem Basonem de cognatione
 septimi Regum videlicet Rascie Bulgariae Romanie Bosnie. atque
 Albanie condam Imperatoris Paris Deditre medicum de quibusvis rebus
 et bonis ac tenentis et pertinentiis suis universis portio tenat et
 concernit tanquam unum heredem ac filium suum pro eo portio-
 naliter contulit eidem quing. Cadra sua puta Cadrum Principalem
 Zolnyk cum Oppidis videlicet Zolnyk cum tributo in eodem exigi
 solito necnon Caranessa cum tributo in eodem habito seu auri
 et argenti fodis, ac Bobolina cum auri et argenti fodis nec-
 non tributo in eodem exigi solito et Cadrum Theosae cum
 oppidis similiter puta Theosae et Zerdabel cum tributo in eodem
 habito. In Teckehel cum tributo in eodem exigi solito, ac cum
 singulis et generalibus possessionibus quas ab eodem regere et
 possidere solit sunt in Ovorion. Item Cadrum Wylagowara cum Op-
 pidis videlicet Syri cum tributo in eodem habito necnon Galba, ac
 possessionibus Rasti cum
 possessionibus et utilitatibus quas ab antiquo ab eodem gubernat con-
 tinerent in Sano Item Cadrum etiam Zelenkamen vocatum
 ac Oppidum similiter Zelenkamen et radum in eodem habito
 necnon possessiones Oesae et Gatafalva vocatas in Sirmien
 ac Cast. Aye in Insula Ticia habitam ac Oppidum Scilitiei
 Bege ac tributum et radum in eodem in eodem habitam, necnon
 possessiones Wylalu Bontkhyaly Bodoqanofalva Bontkhorod
 vegenge Etkehyda ac tributum et radum in eodem habitam nec-
 non Oppida Anaga Basalhyda Belkerekake et tributum in eodem
 exigi solitum ac similiter possessiones Fomes Tylas Cuygalki fra-
 dy et tributum in eodem exigi solitum in Torontalies Item
 condam possessiones Oesegh ac tributum et radum in eodem habito
 necnon Belkhorene Bontkpetee Arnyalyth et tributum in eodem
 exigi solitum ac Arnyalva Pesce necnon tributum et radum in
 eodem habitam in Bathyey Item Oppida Thur ac tributum in
 eodem exigi solit et Thysawarion vocat. unde Zolnyk commu-
 tabus existentiam habuit. omni eo scire quo ipse possides-
 set et tenuisset simulam etiam cunctis utilitatibus et perti-
 nentibus quibuslibet videlicet Terris arabilibus cultis et incol-
 tis vineis vinearum promontorijs Pratis Sylvis nemoribus
 urugulis seu fecundibus Subagorum possessionibus Ecclesiarum
 Patronatu aquis aquarum decursibus Piscinis Lacunis
 molendinis molendinarum Lacis et alijs quibuslibet usibus
 et proprietatibus quo

6

Слика 3–5: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL-OL), Diplomatkai levéltár (DL) 13686

Слика 6: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pray-gyűjtemény (Collectio Pray), tomus IX, 282–283, n° 25.

165.

Yvachinus magister Tavarnicorum, Comes de
Pilis, Ladislaus Index Curie, et Comes de
Baranya, et de Libinio, Laurentius C. Supru-
nensis, et de Urban, Henricus Danus de S,
et de Vazara, Stephanus Danus de Dozna,
Gregorius Danus de ~~Donach~~ Bronch, et de
Krucho, Paulus Danus de Lewrino, Reinol-
dus M. Dapferorum, Comes Zalagacurien-
sis, Laurentius Magister Lincernarum Co-
mes de Kewe, et de Krajo, Ugoerus M. Aga-
sonum, Comes Sirmiensis, Emericus C. Sini-
griensis, Dominicus Comes Castri Ferrei, Joannes
Com. Zaladiensis, Salomon Comes Albanis,
Michael Com. Nitriensis.

XXXIX

Georgius Despotus Rascie Paulo Biriide Verona
quodam castro et possessiones edit. Datum in Vigilia Na-
tivitatis gloriosae anno 1412

Nos Capitulum Ecclesie Budensis omnibus
Christi fidelibus tenore presentium significa-
mus, quibus expedit universis, quod illudis
Princeps, Georgius Despotus regni Rascie,
atque Dominus Albanie omnia, seu quolibet
gravamina universorum fratrum, proximorum
et

7

166.

et consanguineorum suorum, et præcipue con-
sualij sua domine Elone, nec non filiorum
suorum, jura Stephani, Gregorii, et Lazari
super se recipiens, et assensus eorum nobis
personaliter constitutus sponte proposuit,
et confessus extitit in hunc modum: quod
quæ consanguineum suum legitimum, egre-
giam Laurentium Dirini de Verona, filium
quendam Michaelis Ducis de eadem Marchi-
nem Boznensem de cognatione Stephani,
regnum videlicet Rascie, Bulgarie, Pod-
na, atque Albanie, quondam Imperatorij
juri ordine mediante de quibusvis rebus,
et bonis a tenentis, et pertinentiis suis
universis portio tangit, et concessit tan-
quam unum heredem, ac filium suum, pro
eo personaliter contulit eidem quinque
cassa sua jura Castri principaliter Zol-
nick cum oppidis scilicet Zolnick cum tri-
buto in eodem exigi solito, nec non Charan-
cza, cum tributo in eodem habito seu auri,
et

8

167.

et argenti fodinis, ac Bohoma cum auri et
argenti fodinis, nec non tributo in eodem
exigi solito, et Castrum Theozak cum
oppidis similiter jura Theozak Zereda,
vel cum tributo in eodem habito, Chetertek
vel cum tributo in eodem exigi solito, ac
singulis vicinalibus possessionibus, quas ab
eisdem regere, et possidere soliti sunt; item
cum oppidis Olavonense: item Castrum Vila-
gosvar cum oppidis videlicet Syri cum tri-
buto in eodem habito, nec non Galia, ac pos-
sessione Mesth cum tributo, seu Aranyag,
cum aliis possessionibus, et utilitatibus, quæ
ab antipris ab eodem gubernare consueve-
runt, in Zaxand: item fac oppidum similiter Castrum
liter Salankemen, et vadum in eodem habito, nec non possessiones Olczar, et Jan, ^{landomen} vocatum,
rafalva in Sirmiensis, ac Castrum Beeze
in insula Titia habitum, et oppidum similiter
Beeze ac tributum ac vadum in eodem habi-
tum, nec non possessiones Uffalu, Szentkiral
Bo.

9

168.

Bodogassalfalva, Szentendred, Vegenye Eche-
hida, ac tributum ac vadum in eodem habi-
tum, nec non oppida Araka, Pazalthida,
Bechtereke, et tributum in eodem exigi
solum, ac similiter possessiones Armed, Ny-
ilas, Chingard Aradi, et tributum in eodem
exigi solum in Torontaliensi: item eo modo
possessiones Cheregh, ac tributum ac vadum
in eodem habitum, nec non Peterreve, Szent
Peter, Arculith, Perlek, et tributum in ea-
dem exigi solum, ac Adsonfalva Lezer,
nec non tributum ac vadum in eodem habi-
tum, in Bachiensi: item oppida Thur, ac
tributum in eodem exigi solum, et Thissa
Varan vocatum in de Zolnok Comitatus
existentium, habitorum omni jure, quo ipse
possedit, donavit &c. Datum in Vigilia
Nativitatis Virginis gloriosae, anno Domini
MCCCCXII

XLV

Ladislaus IV Rex Hungariae Comiti Keemen filio
Laurentii Palatini donat quodam villas. Datum anno
1287.

10

Слика 7–10: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Kaprinali-gyűjtemény (Collectio Kaprinayana) B, tomus LVIII, 165–168, n° 39

Сама каптолска исправа има уобичајену и релативно једноставну структуру. Почетне и завршне одредбе сасвим су стандардне, док се правни чин ауктора огледа у диспозитивном делу и гарантним формулама. Формулар почиње каптолском интитулацијом са типским множинским обликом (*Nos, capitulum ecclesie Budensis*), за којом следи општа инскрипција, спојена са промулгацијом (*omnibus Christi fidelibus memorie comendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis*). Увод у правни чин и својеврсну експозицију врши се путем зависне реченице која почиње са *quod*. У датој реченици се наводи да је деспот Ђурађ Бранковић, у своје и у име свих својих сродника тј. оних који имају право на његове поседе, изашао пред каптол како би својевољно дао одређену изјаву (*confessio*). Ђурђева супруга се погрешно наводи као Јелена (*Elena*), а не као Јерина (Ирина). Иста грешка се налази у поменутој исправи Арадског каптола од 3. јула 1444. године, чија аутентичност није оспоравана.³¹ То је, по свему судећи, последица чињенице да наведено грчко име у својој српској варијанти није било уобичајено у Угарској. Иако се иста грешка јавља у две каптолске исправе које су временски блиске и које се обе односе на Вилагошвар, сматрамо да то ипак није од пресудног значаја за оспоравање аутентичности акта Будимског каптола. Следи најопширнији део повеље који садржи експозитивне и диспозитивне одредбе. Каптол ту наводи зашто је деспот Ђурађ одлучио да дарује Павла Биринија (због блиског сродства), те које му је све поседе, са онима што им припада, поклонио. Дароване тврђаве, вароши, насеља, рудници, речни прелази и трибути се наводе по ставкама, у политичко-географским групама које се међусобно раздвајају речју *item*. И овај део текста садржи извесне типске формулације, као што је збирно навођење свих ствари које подразумева поседовање датих земљишта (*simulcum etiam cunctis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet, videlicet terris arabilibus, cultis et incultis, veineis venearum promontoriis, pratis, silvis, nemoribus virgultis seu fenilibus, jobagionum sessionibus, ecclesiarumque patronatu, aquis aquarumque decursibus, piscinis, lacunis, molendinis*

³¹ АСАНУ, ИЗ 13197; G. FEJÉR, *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris*, Budae 1844, 71–75. P. ENGEL, *János Hunyadi and the Peace “of Szeged”*, *Acta Orientalia Academiae scientiarum Hungaricae* 47/3 (1994) 241–257, pp. 246–247, изнео је неколико недоумица везаних за овај документ (Хујади је 2. и 3. јула био у Брашову; тек у марту наредне године уведен је у посед Вилагошварског властелинства; у документу се наводи да је Хујади деспоту Ђурђу повратио „већи део Србије“, а српски владар је тек у августу, на основу споразума са султаном, поново стекао своју државу), али није изразио сумњу у његову веродостојност.

molendinarumque locis et aliis quibuslibet usibus et proprietatibus quocunque nominis vocabulo vocitatis, ad ipsa castra, opida, possessiones eorundem undique de jure spectantes et pertinere debentes, sub eorum earumque veris metis et antiquis limitatibus). Овом, средишњем делу исправе припадају и гарантне одредбе којима се истичу пуна права даропримаоца и његових наследника, односно наглашава одрицање дародавца од свих права која су до тада припадала њему и његовој ужој породици. Тим одредбама се, дакле, врши трансфер поседовних права са Ђурђа на Биринија и њима се изјава српског деспота суштински завршава. Завршне одредбе подразумевају каптолску короборацију (*In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegiales, pendenti sigillo nostro consignatas, duximus concedendas*) и датацију (*Datum in vigilia nativitatis Virginis gloriose, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo secundo*). У короборацију, која најављује оверу висећим каптолским печатом, инсерирана је и одредба да се документ издаје Ђурђу Бранковићу, на основу његове изјаве (*ad fassionem domini Georgii despota Regni Rascie atque domini Albanie*). Датација је типично угарска – датум се наводи према верском празнику, а у овом случају се ради о дану уочи Мале Госпојине, што одговара 7. септембру.

Историјске околности, поседи и питање личности Павла Биринија из Вероне

Пошто ни анализа спољашњих нити унутрашњих, дипломатичких карактеристика повеље нису дале довољно аргумената за доказивање или оспоравање њене аутентичности, позабавићемо се сада историјским околностима у којима је она наводно настала, поседима који су даровани и, посебно, личношћу дестинатара Павла Биринија. Као прво, треба констатовати да се деспот Ђурађ са супругом Јерином и најмлађим сином Лазаром заиста налазио у Угарској у лето 1442. године. Учествовао је на сабору у Будиму и наведен је међу достојанственицима на повељи краља Владислава I Јагелонца од 17. августа исте године о давању гаранција краљици удови Јелисавети.³² Сасвим је, дакле, могуће и да је три недеље касније био у угарској престоници и пред тамошњим каптолом дао изјаву о предаји својих поседа своме наводном рођаку.

³² J. TELEKI, *Hunyadiak kora Magyarországon* X, 118–120; М. СПРЕМИЋ, *Децном Ђурађ*, 270–271; P. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457* I, Budapest 1996, 512.

Поседи наведени у повељи Будимског каптола, како они у Усо-ри и на десној обали Дрине, у Србији, тако и они у Сремској, Торон-талској, Бачкој, Зарандској и жупанији Спољни Солнок, јесу били у поседу деспота Ђурђа и његове породице. Утврђени градови Зво(р)ник (*Zolnyk*) и Теочак (*Theoczak*) са околином доспели су под власт деспота Ђурђа после његовог успешног ратовања са босанским краљем Твртком II 1431/1432. године. Дубровачки извори из прве по-ловине XV века потврђују да је варош Подзво(р)ник, која се развила у подножју зворничке тврђаве, била значајно трговачко средиште.³³ Црнча (*Charancza*), средњовековни трг и рудник сребра и олова, нала-зи се на десној обали Дрине, југоисточно од Малог Зворника. Највећи замах рударске производње у Црнчи био је током прве половине XV века, када је у њој постојала и значајна колонија дубровачких тргова-ца, предузетника и занатлија. Према подацима о „конзулатима“ фор-мираним за решавање спорова међу њима, врхунац дубровачког при-суства у Црнчи био је управо у периоду у који је датована даровница за Павла Биринија (1443–1449).³⁴ Исто се може рећи и за Бохорину (*Bohorina*), данашњу Доњу и Горњу Борину поред Дрине северно, од-носно североисточно од Малог Зворника. Овај рудник се први пут по-миње у дубровачкој грађи 1415. године, а највише конзулата (17) именовано је 1445. године, што упућује на закључак да је најинтен-зивније присуство дубровачких трговаца и занатлија у овом рудар-ском месту такође било у периоду за који се везује деспотова наводна даровница Павлу Биринију. У Бохорини је постојала и царина, која је

³³ Додуше, после преласка Зворника под власт српског деспота већина од неколико стотина дубровачких трговаца који су пословали у овом граду углав-ном се пресељава у Сребреницу. О Зворнику видети: М. ДИНИЋ, *За историју ру-дарства у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955, 36–38; D. KOVAČEVIĆ-KOLIĆ, *Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku, Godišnjak Društva istoričara BiH* 16 (1967) 19–35 [= *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд 2007, 25–43]; ИСТА, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978, 58–62, *passim*; J. МРГИЋ, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008, *passim*; ИСТА, „Зворник“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља : према писаним изворима*, редактор С. МИШИЋ, Београд 2010, 115–117.

³⁴ М. ДИНИЋ, *За историју рударства I*, 47, 72–73; М. СПРЕМИЋ, Црнча у средњем веку, *Зборник Филозофског факултета* 18 (1994) 127–147; ИСТИ, Средњовековни рудници и тргови северозападне Србије, *Ваљево – постанак и успон градског средишта*, Ваљево 1994, 93–110; Р. ЋУК, Пословање Дубровчана у Подрињу, *Ibidem*, 111–121; С. ЋИРКОВИЋ – Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ – Р. ЋУК, *Старо српско рударство*, Београд 2002, 28–29, *passim*; А. УЗЕЛАЦ, Прилози за „Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља“, *Београдски историјски гласник* 1 (2010) 181–188, стр. 187–188.

давана у закуп.³⁵ Према формулацији у каптолској исправи, могло би се закључити да су наведени рудници и тргови на десној обали Дрине у управном погледу припадали Зворнику, односно „Зворничкој власти“, о којој, међутим, нису остали непосредни подаци у историјским изворима. С друге стране, „Теочачка власт“ је изворно посведочена тек пред саму пропаст средњовековне српске државе (1458), али је извесно постојала и раније. Од три вароши (трга) које се помињу у Усо-ри, најбоље је средњовековним изворима документована она која се развила у подграђу тврђаве Теочак (у дубровачкој грађи забележена као *Sotto Teocach*).³⁶ *Chetertekh* је свакако Четвртковиште, данашња Бијељина у Семберији. Средњовековни трг је своје име добио према седмичном дану када се трговало.³⁷ Мађарски, дословно преведени назив овог трга, осим у разматраној исправи Будимског каптола, среће се и у једној повељи краља Жигмунда из 1390. године.³⁸ С друге стране, Сердахел (*Zeredahel*) није позната из других извора. Мађарски назив ове неубициране вароши, односно трга, највероватније треба превести као Средиште или Средица. Име такође потиче од дана у недељи у којима се на том месту трговало.³⁹ Треба приметити да су деспотове територије јужно од Саве и Дунава у септембру 1442. годи-

³⁵ Динић, *За историју рударства* 7; М. СПРЕМИЋ, *Јадар у средњем веку, Јадар у прошлости*, Нови Сад 1985, 41–77; С. ЋИРКОВИЋ, Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, Р. ЋУК, *Рударство*, 43, *passim*; А. УЗЕЛАЦ, *Прилози*, 182; Н. МИЋИЋ, *Борина. Прошлост и порекло становништва*, Доња Борина 2014, 74–78.

³⁶ М. ДИНИЋ, *Власти у време Деспотовине, Зборник Филозофског факултета у Београду* 10–1 (1968) 237–244, стр. 238; Ј. МРГИЋ, *Северна Босна*, 82–83, *passim*; ИСТА, „Теочак“, *Лексикон градова и тргова*, 294.

³⁷ Насеље се развило на раскрсници путева који су из Подриња и долине Спрече водили ка градским центрима у јужној Угарској, Илоку и Дмитровици (Сремској Митровици). Постојао је и фрањевачки самостан. У XVI веку под османском влашћу такође се бележи под именом Четвртковиште у нахији Бијељина: А. HANDŽIĆ, *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku, Prilozi za orijentalnu filologiju* 12–13 (1962–1963) [1965] 45–74, стр. 47–52; Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, *Градска насеља*, 78, 84–85; Ј. МРГИЋ, *Северна Босна*, 121, *passim*; Т. РИБАР, „Четвртковиште“, *Лексикон градова и тргова*, 318.

³⁸ L. THALLÓCZY–A. ÁLDÁSY, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 29; А. ВЕСЕЛИНОВИЋ, *Држава српских деспота*, Београд 2006², 107–108, *нап.* 24.

³⁹ У другим крајевима Босне познати су тргови са именом Срида, Средица или Сређани (Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, *Градска насеља*, 131, 136; Ј. МРГИЋ, *Северна Босна*, 217), а Велико Средиште код Вршца у Банату у средњем веку се на мађарском такође звало Сердахел: А. КРСТИЋ, *Из историје средњовековних насеља југозападног Баната* (15. век – прва половина 16. века), *Зборник Матице српске за историју (=ЗМСИ)* 73 (2006) 27–55, стр. 50.

не биле у рукама Турака, што важи и за Усору и Подриње.⁴⁰ Дакле, деспот у том тренутку фактички није располагао поседима у овим областима, али та околност није морала да га спречи да их неке поклони. Ипак, после обнове српске државе 1444. године и Зворник и Теочак са својим подручјима, као и рудници Бохорина и Црнча налазили су се под деспотовом влашћу.⁴¹

Што се тиче властелинстава у Угарској, многа од њих била су одузета деспоту Ђурђу током сукоба са краљем Владиславом I од средине 1440. до првих месеци 1441, али су му потом углавном враћена после њиховог измирења средином исте године. Такав је случај и са тврђавом Вилагошвар (*Wilagozwar*), чији се остаци налазе на брду изнад данашње Ширије (Вилагоша), североисточно од Арада у Румунији. Утврђени град, чији је кастелан и жупан Зарандске жупаније почетком XV века био Дмитар Краљевић, син краља Вукашина,⁴² деспот Ђурађ је добио од угарског краља Алберта I. августа 1439. године. Према донационој повељи, Вилагошварско властелинство се састојало од тврђаве, три вароши (Ширија, Галша, Керешбања), рудника и укупно 141 села и пустара у шест дистриката: Мађаркалудва, Арањаг, Каполна, Чуч, Керешбања и Рибица.⁴³ У унутрашњим борбама у Угарској које су наступиле после избора младог Владислава Јагелонца за краља, Ладислав Мароти је заузео деспотов Вилагошвар, након чега му је 2. фебруара 1441. године нови владар поклатио ову тврђаву *simul cum nobilibus castrensibus volahis*, заједно са дистриктима: оба Арањага, Калодвапатака, Каполна, Чуч, Фејеркереш, Халмађ и Рибице, варошима Ширија, Галша, Мест, Калодва, Фејеркереш,

⁴⁰ Видети литературу наведену у претходним напоменама, као и: М. МАКСИМОВИЋ, Срби и „Дуга војна“ 1443/1444. године, *Војноисторијски гласник* 1 (2013) 45–71, стр. 51, 63, 65, 68.

⁴¹ За време прве османске окупације деспотових посела у Усори око Теочака (1439–1444), угарски великаш Никола Илочки је 1443. године привремено освојио овај град. Илочки је због тога наставио да полаже право на град и околину, па је од 1448. године до смрти носио наслов „вечитог кнеза Теочака“: Ј. МРГИЋ, *Северна Босна*, 123–124, 143–144, с изворима и литературом.

⁴² Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, Словенски живаљ у урбаним насељима средње-вековне јужне Угарске, *ЗМСИ* 37 (1988) 7–42, стр. 10–11; ENGEL, *Archontológia* I, 458–459; А. ФОСТИКОВ, О Дмитру Краљевићу, *Историјски часопис (=ИЧ)* 49 (2002) 47–65.

⁴³ АСАНУ, ИЗ 13193; G. FEJÉR, *Codex diplomaticus* XI, 293–296 (са скраћивањима и без навођења имена посела); превод: Н. Н. Диплома деспоту Георгио Бранковићу 1439, *Летопис Матице српске (=ЛМС)* 86 (1852) 69–76; Ј. РАДОНИЋ, Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од XIII до XVI века, *Глас СКА* 187 (1941) 117–232, стр. 219; М. СПРЕМИЋ, *Деспот Ђурађ*, 216.

Нађбања, друго име Цибебања и Кишбања, друго име Медвепатака,⁴⁴ са урбурама које се од њих убирају у Зарандској жупанији, и укупно 110 села.⁴⁵ Вилагошварско властелинство даровано Маротију се, дакле, само делом поклапа са оним датим 1439. године деспоту Ђурђу: не само да је деспот добио више насеља и пустара, већ су Маротију дата и нека села које деспот није поседовао, тако да се у даровницама за деспота Ђурђа и Ладислава Маротија поклапа свега 77 топонима. Вилагошвар је потом био враћен деспоту Ђурђу и његовој породици, али су га они већ 3. јула 1444. године предали Јовану Хуњадију и синовима због војних заслуга у борби са Турцима, које се редом набрајају, и као надокнаду за његове напоре и поднете материјалне трошкове. Вилагошварско властелинство је тада углавном било онакво какво је деспот Ђурађ добио од краља Алберта 1439. године. Поред тврђаве Вилагошвар са племићима Мађарима и Власима на служби у њој, који су за ту службу добили краљевске повластице, чинили су га: вароши Ширија и Галша, Мест, Керешбања друго име Цибебања,⁴⁶ Кишбања, друго име Медвепатака, дистрикти Каладва, Арањаг, Каполна, Чуч, Фејеркереш, Халмађ и Рибице са поседима и селима, затим урбуре од Нађбање и Кишбање и друге које поменутој тврђави припадају у Зарандској и Арадској жупанији, заједно са патронатским

⁴⁴ Калодва (*Kaludwa*) је Кладова (*Cladova*) источно од Арада, а рударске вароши Керешбања, односно Фејеркереш и Нађбања (*Keresbanya/Feyerkeres, Nagbanya*) налазиле су се на подручју данашњег места Баја де Криш (*Baia de Criș*, мађ. *Körösbánya*). Кишбања (*Kysbanya*) је, према Чанкију, насеље Бајца (*Băița*) северно од Деве у Хуњадској жупанији: D. CSANKI, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I, Budapest 1890, 723, 734. Према А. и Л. Мађини, и Кишбања се налазила на подручју Баје де Криш: F. PESTY – L. MAGINA – A. MAGINA, *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara. Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez* II (1430–1470), Cluj-Napoca 2014, 115, 117.

⁴⁵ F. PESTY – L. MAGINA – A. MAGINA, *Diplome* 112–117. Наредног дана, 3. фебруара 1441, краљ је наредио Стонобеоградском каптолу да арадског жупана Ладислава Маротија уведе у посед тврђаве *Wilagoswar* у Зарандској жупанији и њој припадајућих добара. Каптол је 13. марта 1441. известио владара да је Мароти уведен у посед Вилагошварског властелинства без поднетог приговора: MNL-OL, DL 71965; мађ. регест: G. HERPAY, *Debrecen szabad királyi város levéltára diplomagyűjteményének regesztái*, Debrecen 1916, 49–50. Видети и: P. ROKAI, *Istoriya porodice Maroti*, Beograd 1983, 282–283, 400 (докторска дисертација у рукопису).

⁴⁶ У документу је, изгледа, изостављена реч *Nagybanya*, тако да пише *Keresbanya, alio nomine Cybebanya*. У наставку повеље, међутим, помињу се урбуре од Нађбање и Кишбање: АСАНУ, ИЗ 13197. Према Чанкију, Нађбања је исто што и Керешбања.

правом над парохијским црквама у Ширији, Галши, Месту, Керешбањи, Кишбањи и католичким и православним црквама у другим местима, као и са седмичним трговима у Ширији, Галши и Керешбањи, и свим припадајућим поседима.⁴⁷ Хуњади је у марту 1445. године уведен у посед Вилагошвара, о чему сведочи исправа Ђулафехерварског каптола од 12. априла 1445. године, која у трансумпту садржи писмо палатина Ловре Хедерварија од 10. марта 1445. године, с налогом да се спроведе увођење у посед. У оба докумета наведени су исти дистрикти и вароши, урбуре, патронатска права над црквама, поседе (109 села) и сва друга права, приходи и приноси.⁴⁸

Дакле, ако упоредимо изнете податке о Вилагошварском властелинству из пет наведених докумената насталих током шест година (1439–1445) са исправом Будимског каптола за Павла Биринија, која би требало да спада управо у тај период (1442), можемо да закључимо неколико ствари. Прво, у питању је веома велико и богато властелинство, које се састојало од једне тврђаве, седам вароши, рудника, преко стотину села и више пустара. Друго, постоје одређене промене у структури овог властелинства, што је вероватно последица околности да су у тим турбулентним временима земљопоседи масовно одузимани од противника и давани присталицама новог краља, приликом чега су властелинства дељена и прекомпонована у складу са тренутним потребама. Приметно је, такође, да се статус појединих насеља разликује у неким од ових аката. Тако је, на пример, Мест (сада Mâsca североисточно Арада, недалеко од Ширије) у повељи краља Алберта из 1439. године наведена као село (*possessio*), дакле на исти начин као у исправи Будимског каптола за Биринија, али се у повељи краља Владислава I за Ладислава Маротија из 1441. године, као и у поменутих исправама каптола у Араду и Ђулафехервару (Алба Јулији) из 1444. и 1445. године, спомиње као варош (*oppidum*). Међутим, у свим овим документима Ширија и Галша наводе се на првом месту, увек као вароши (у донационој повељи краља Алберта означене су чак и као градови: *civitates seu opida Syry et Galsa*). Ширија (Şiria), насеље североисточно од Арада, била је заправо подграђе тврђаве Вилагошвар,⁴⁹ а Галша (Galşa) се налази између Ширије и Места/Маске.

⁴⁷ G. FEJÉR, *Genus*, 71–75. E. HURMUZACHI, *Documente privitoare la istoria Românilor* I/2, Bucureşti 1890, 696–698.

⁴⁸ J. TELEKI, *Hunyadiak kora* X, 159–164. Превод: Н. Н, Дарователна диплома деспота Георгија Иоанну Хуњадіо, *ЛМС* 73 (1846) 68–73; Н. Н, Фасціоналный листъ деспота Георгија вайводи Јовану одъ Хуњяда 1444, *ЛМС* 87 (1853) 76–81.

⁴⁹ D. CSÁNKI, *Magyarország* I, 722–725. На простор Вилагошварског властелинства, укључујући и Ширију, у време док је оно припадало деспоту Ђурђу

Треће, може се приметити да се од читавог Вилагошварског властелинства, у повељи Будимског каптола којом се обзнањује деспотова даровница Биринију именованом помињу само две вароши (Ширија и Галша), једно село, које је заправо такође варош (Мест), и *Aranyagh cum aliisque possessionibus*. Није јасно зашто је од толиких насеља посебно истакнут баш Арањег (сада Агәнег источно од Ширије), а формулација у тексту допушта могућност да се заправо мисли на читав дистрикт. Ипак, и овај дистрикт, у коме се налазило десетак села, само је један мали део читавог Вилагошварског властелинства.

Није познато од када је Сланкамен био у поседу српских деспота, односно да ли га је добио још Стефан Лазаревић, или га је стекао тек Ђурађ Бранковић, као што наводи Ј. Туроци.⁵⁰ Даровница Павлу Биринију из 1442. године била би заправо најранији извор који сведочи о Сланкамену као граду у поседу српског владара. Сланкамен је остао у деспотовом поседу после 1444. године, кратко га је заузео Хуњади током сукоба са старим српским владарем 1450–1451. године,⁵¹ али је већ до августа 1451. године поново враћен Бранковићима. Тако се у смедеревском уговору између Бранковића и Хуњадија од 7. августа исте године Сланкамен наводи међу поседима деспотове породи-

били су насељавани Срби. То се види из једне тужбе Арадског каптола која се односи на догађаје од 1450–1453. године: L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország és Szerbia*, 172–174; Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Словенски живаљ*, 11.

⁵⁰ JOANNIS DE THWRÓCZ, *Chronica Hungarorum*, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I*, ed. J. G. SCHWANDTNER, Vindobonae 1746, 294. За већину градова и вароши у Угарској за које Туроци тврди да их је деспот Ђурађ добио од краља Жигмунда у замену за Београд, одавно је утврђено да су или припадали још деспоту Стефану, или их је деспот Ђурађ касније добио од краља Алберта (Вилагошвар): Ф. ПЕСТУ, *Brankovics György birtokviszonyai*, 14–15, 48–49; Ј. РАДОНИЋ, *Споразум у Тати*, 199–200; Ј. КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 103–104; *Историја српског народа* (= *ИСН*) II, ур. Ј. КАЛИЋ, Београд 1982, 322–326 (С. ЂИРКОВИЋ); Р. ENGEL, *Archontológia I*, 275, 283–284, 309, 348, 369–371, 374–375, 399, 420, 423, 438–439, 444, 458–459, 465; Ђ. БУБАЛО, *Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године*, *Пад Српске деспотовине 1459. године*, *Зборник радова САНУ*, ур. М. СПРЕМИЋ, Београд 2011, 229–243, стр. 230–232; А. КРСТИЋ, *Документи о угарским поседима деспота Ђурађа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године*, *Мешовита грађа* 32 (2011) 125–156, стр. 127–128, где је омашком наведено да је деспот Ђурађ 1444. године Хуњадију дао у залог Вилагошварско властелинство, а заправо му је поклатио овај пространи земљопосед.

⁵¹ Хуњади је боравио у Сланкамену у марту и јулу 1451. године: А. КРСТИЋ, *Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића*, *Зборник радова Византолошког института* 51 (2015) 359–379, стр. 370, нап. 59, где су наведени одговарајући извори.

це.⁵² Град је коначно одузет деспотској породици вероватно тек током периода сукоба између Бранковића и Хуњадија у предвечерје пропасти српске државе.⁵³ Прелаз преко Дунава код Сланкамена помиње се у изворима почев од XII столећа па кроз читав средњи век, а варошко насеље трговаца и занатлија у Сланкамену развило се већ XIII веку и свој успон наставило током наредног столећа.⁵⁴ Међутим вести о сеоским насељима која су припадала сланкаменској тврђави су веома оскудне. Ни *Olczar*, највероватније потес Овчаревац у атару Сланкамена, ни неубицирана *Garafalwa* нису познати из других средњовековних докумената.⁵⁵

Краљ Жигмунд Луксембуршки је град Бечеј са припадајућим властелинством 1411. године поклонио деспоту Стефану Лазаревићу, од кога га је 1427. године наследио Ђурађ Вуковић.⁵⁶ Ово властелинство, које је делом лежало у Торонталској, а делом у Бачкој жупанији, деспот Ђурађ је крајем 1439. или на самом почетку 1440. године дао у залог Ладиславу Гестију, своме фамилијару и заповеднику над неко-

⁵² J. TELEKI, *Hunyadiak kora* X, 305–312; G. FEJÉR, *Genus*, 149–157; A. BÁRÁNY, *Torontál vármegye hajdana*, II, 9–15; И. РУВАРАЦ, *Стари Сланкамен*, 15–16; J. РАДОНИЋ, *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века*, Нови Сад 1905, 266; *ИСН* II, 328 (С. ЋИРКОВИЋ); Ђ. БУБАЛО, *Поседи*, 234.

⁵³ Формулација у писму деспота Ђурђа Јовану Карвахалу од 13. јула 1456, да Хуњади у овој деспотовој вароши (*in opido nostro Zalankemen*) опрема флоту за одбрану Београда, тумачена је као доказ да је град тада био у поседу српског владара: L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország és Szerbia*, 204–206; D. CSÁNKI, *Magyarország* II, 233; J. КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, *Београд*, 134, 144–145. Према другим тумачењима, овај податак сведочи да је Сланкамен тада заправо држао Хуњади: Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Словенски живаљ*, 18. Имајући у виду блиску сарадњу деспота Ђурђа и Јована Хуњадија у том критичном тренутку турске опсаде Смедерева и Београда, чини нам се да податак о Хуњадијевој активности у Сланкамену и укупни тон деспотовог писма не упућују на закључак да је боравак ерделског војводе у граду (прецизније, у вароши, тј. подграју) био супротан деспотовој вољи. Уп. J. КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, *Београд*, 382–383, нап. 122; М. СПРЕМИЋ, *Деспот Ђурађ*, 480, 483–485; P. ENGEL, *Archontológia* I, 420.

⁵⁴ О Сланкамену видети: И. РУВАРАЦ, *Стари Сланкамен*; D. CSÁNKI, *Magyarország* II, Budapest 1894, 233, 237–238; С. ЋИРКОВИЋ, *О деспоту Вуку*, 288–289; П. РОКАИ, „Бродови“ на Дунаву, 167–168; Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Словенски живаљ*, 17–19; P. ENGEL, *Archontológia* I, 420; М. РОПОВИЋ, *La forteresse de Slankamen, Старица* 47 (1996) 155–168.

⁵⁵ D. CSÁNKI, *Magyarország* II, 245, 250; Д. ПОПОВИЋ, *Срби у Срему до 1736/7. Историја насеља и становништва*, Београд 1959, 54, 89. У једном документу из 1502. године помињу се села Гребенац (*Gerbynch*) и Ливада (*Lywada*) која припадају Сланкамену: MNL-OL, DL 21135.

⁵⁶ *ИСН* II, 322 (С. ЋИРКОВИЋ); P. ENGEL, *Archontológia* I, 210, 275.

лико тврђава у Угарској. Каптол у Будиму је 29. јануара 1440. године обзнанио да су Ладислав Гести и његови синови, сходно налогу краљице Јелисавете од 7. јануара исте године, уведени у посед: *opidi Beche vocati, ac castrum in insula eiusdem habitum, necnon possessionum Aracha, Eczehid, Aradi, Zenthkyral, Basahyda, Bechekereke et Endred vocatarum, in Thoronthal, idem Chyrek, Perlek et tributum eiusdem in eadem exigi soliti, ac Azonfalwa, Chyk, Petherrewet et Pezeer vocatarum.*⁵⁷ Бечејско властелинство није дуго било у залогу код Гестија, јер га је краљ Владислав I у време сукоба са деспотом Ђурђем у лето 1440. године одузео од српског владара и тврђаву Бечеј (*Bechew*) са варошима и селима *Perlek, Chykthew, Azonfalwa, Chyrewg, Wyfalw, Zenthkyral* и *Endredw* „про honore“ доделио браћи Франку и Матку Таловцима.⁵⁸ Бечејско властелинство враћено је српском владару после његовог измирења с краљем Владиславом I 1441. године. Хуњади је заузео Бечеј током сукоба са деспотом Ђурђем 1450/1451. године, а после измирења властелинство и тврђава враћени су српском владару у лето 1451. године. Пошто је био заробљен у децембру 1455. године, стари де-

⁵⁷ F. PESTY – L. MAGINA – A. MAGINA, *Diplome*, 104–106, n°s 78, 79. Арача је потес са остацима опатије североисточно од Новог Бечеја, Ечехида је Ечка јужно од Зрењанина, Аради је Арадац западно од Зрењанина, Сенткираљ је био на потесу Сент Краљ/Сенкрај у атарима Новог Бечеја и Кумана, Башахид је Башахид источно од Новог Бечеја, Бечкерек је данашњи Зрењанин, а Сентендред или Ендред се изгледа налазио између Новог Бечеја и Кумана, код пустаре Борђош поред Тисе. Што се тиче насеља у Бачкој, *Chyrek* односно *Cheregh* из исправе за Биринија је Чуруг у Бачкој, Перлек је био поред Тисе између Бечеја и Бачког Петровог Села, Азоњфалва су Госпођинци југоисточно од Чуруга, Чик је лежао западно од Бачког Петровог Села, док је Петерреве Бачко Петрово Село, поред кога је био и прелаз на Тиси; Пезер је био на потесу Песир јужно од Сенте: D. CSÁNKI, *Magyarország II*, 124–128, 142, 146, 159; V. MILLEKER, *Délmagyarország*, 6–8, 11; Д. ПОПОВИЋ, *Срби у Банату до краја осамнаестог века (историја насеља и становништва)*, Београд 1955, 27, 86–87, 89, 92, 110–111, 149; ИСТИ, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века (историја насеља и становништва)*, Београд 1952, 93, 133–134, 164–166; П. РОКАИ, „Бродови“ на Дунаву, 156, 162; GY. KÁLDY-NAGY, *A Csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Szeged 2000, 154–160, 163–164, 165, 173–175, 199–200, 236, 239, 243–252, 253–254; IDEM, *A Szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged 2008, 29–30, 140–141, 146–148, 329, 336, и карте у прилогу.

⁵⁸ A. MAGINA, *Câteva documente privind comitatul Torontal în prima jumătate a secolului al XV-lea*, *Banatica* 22 (2012) 55–76, pp. 71–72. Четрдесетак дана пошто је Перлек (и Пезер) уступио Таловцима, краљ је овај посед у Бачкој, заједно са бродом на Тиси, даровао у трајно власништво припадницима племићке породице Вардаи: E. KAMMERER, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo IX*, Budapest 1899, 17–18, 31.

спот се обавезао да преда Бечеј Михаилу Силађију, али је краљ Лади-слав V спречио спровођење овог уговора. Тако је током опсаде Смедерева и Београда 1456. године деспот Ђурађ са породицом боравио у Бечеју и Бечкереку. Међутим, бечејску тврђаву и остале поседе деспотске породице у Торонталској жупанији Михаило Силађи је заузео 1457. године. Иако је наредне године заједно са Вршцем враћен Бранковићима, Бечеј им је коначно одузет и дат Силађију после пада Голупца у турске руке у августу 1458. године. Град је после Силађијеве смрти (1460) остао у рукама краља Матије Корвина.⁵⁹ Дакле, поредећи податке које пружају два документа Будимског каптола, онај неспорни за Гестије из јануара 1440. и овај осумњичени за Павла Биринија из септембра 1442. године, види се да је структура Бечејског властелинства веома слична, иако није сасвим иста: у повељи за Биринија побројано је више насеља (*Wyfalw, Bodogassonfalwa, Vegeny, Irmes, Nylas, Chyngath* у Торонталској *Zenthpeter* и *Arculyth* у Бачкој жупанији),⁶⁰ Арача, Башаид и Бечкерек наводе се као вароши, а помињу се и „бродови“.⁶¹ Колико је нама познато, осим Ујфалуа и Сентпетера, осталих шест претходно поменутих насеља Бечејског властелинства из повеље за Биринија нису познати на основу других извора.⁶² Ипак, наведене разлике између разматраних докумената нису такве природе да би оспориле веродостојност података о Бечејском властелинству које садржи акт Будимског каптола о деспотовој даровници.

⁵⁹ П. РОКАИ, „Бродови“ на Дунаву, 154–155; ИСТИ, Прилог биографији деспота Лазара Бранковића, *ИЧ* 56 (2008) 183–190, стр. 189; Ђ. БУБАЛО, Поседи, 235, 238; А. КРСТИЋ, Вршац у средњем веку. II део: од почетка 15. до средине 16. столећа, *ИЧ* 60 (2011) 193–212, стр. 203–204.

⁶⁰ Ујфалу, касније Ново Село, налазило се североисточно од Башаида (дакле, није идентично са Новим Селом које је данас део Новог Бечеја, а ни са Новим Селом које се налазило западно од Мола у Бачкој). Бодогосоњфалва је потес Госпођинци у атару Елемира, а Чинг(р)ад је потес Чонград у атару Орловата. Ирмеш се, према Ф. Милекеру, налазио јужно од Сајана, док су Вегење и Њилаш неубицирани. Аркулић се вероватно налазио на Тиси јужно од Сенте, а Сентпетер је био код Чуруга: D. CSÁNKI, *Magyarország* II, 126, 127, 128, 142; V. MILLEKER, *Délmagyarország*, 7, 8, 11, 14, 16, 17; Д. ПОПОВИЋ, *Срби у Банату*, 99, 105, 114, 133, 160; Д. ПОПОВИЋ, *Срби у Бачкој*, 69; GY. KÁLDY-NAGY, *Csanádi szandzsák*, 183; IDEM, *Szegedi szandzsák*, 335–336, 339–340, и карте у прилогу.

⁶¹ О „бродовима“ код Бечеја, Чуруга, Ечехида, Перлека и Петерреве види: П. РОКАИ, „Бродови“ на Дунаву, 154–156, 162.

⁶² Можда би се Ирмеш ипак могао довести у везу с насељем, касније пустаром Ирмош или Иртеош, које се у другој половини XVI века налазило у Тителској нахији, јужно од Ботре, односно Бечеја у Бачкој: GY. KÁLDY-NAGY, *Szegedi szandzsák*, 338, и карта у прилогу; Д. ПОПОВИЋ, *Срби у Бачкој*, 101.

Последња два поседа која је деспот Ђурађ наводно поклонио своме рођаку из Вероне су вароши Тур и Варшањ у жупанији Спољни Солнок. Тур је данашњи Мезетур југоисточно од Солнока, а Тиса-Варшањ сада ишчезло насеље које се налазило код Ракоцфалве, јужно од Солнока. Није познато када су ове вароши доспеле у руке српских владара, а Туроци наводи да их је деспот Ђурађ добио, заједно са другим поседима, у замену за Београд.⁶³ Чини се да је и у овом случају хронолошки најранији помен ових поседа као власништва деспота Ђурађа управо даровница за Павла Биринија. Током „Дуге војне“, 22. новембра 1443. године, краљ Владислав I је повељом издатом у Пироту дозволио деспоту Ђурђу да из редова својих фамилијара поставља (под)жупане жупаније Спољни Солнок, што јасно указује да су Тур и Тиса-Варшањ у то време били у деспотовом поседу.⁶⁴ Уколико и ове поседе није предао Хуњадију 1444/1445. године, о чему нема података, деспот Ђурађ их је највероватније држао све до сукоба са угарским губернатором 1450. године.⁶⁵ Такође није познато да ли су након тога стари српски владар и његова породица икада повратили Тур и Варшањ. Оно што је сигурно, то је да је Тур почетком 1458. године држао Михаило Силађи. Он је 6. фебруара 1458. године дао ову варош у залог Стефану Розгоњију за 4000 форинти. У повељи од 21. априла 1461. године, којом је краљ Матија својој ујни Маргарети Батори, удовици Михаила Силађија, даровао посед Диод у пуно власништво, а Вилагошвар, Тур и Варшањ у залог за 7.000 форинти, ови градови помињу се као некадашњи Силађијеви поседи.⁶⁶ У повељи од 17. априла 1464. којом поклања Тур и Варшањ двојици својих великаша, Павлу од Калоа и Ђорђу од Парлага, краљ Матија истиче да су вароши припадале деспотима Србије, али да су прешли у краљеве руке јер су ови одбацили послушност и верност краљу и предали „краљевство Рашке“ Турцима, због чега је Угарска претрпела велике штете.⁶⁷

⁶³ J. THWRÓCZ, *Chronica Hungarorum*, 294. Већ смо напоменули да су Туроцијеве тврдње нетачне када је у питању већина других властелинстава српских деспота у Угарској. P. ENGEL, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001, 232–233, сматра да је још деспот Стефан добио Тур.

⁶⁴ С. ПИРКОВИЋ, *Rasciani regales*, 80, нап. 2.

⁶⁵ Једна Хуњадијева повеља издата је 1. априла 1450. године *in opido Thwr*: A. IPOLYI – I. NAGY – D. VÉGHÉLY, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VII*, Budapest 1880, 468; Ђ. БУБАЛО, *Поседи*, 234.

⁶⁶ MNL-OL, DL 48991; G. FEJÉR, *Genus*, 241–243; Ђ. БУБАЛО, *Поседи*, 235, нап. 31.

⁶⁷ L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország és Szerbia*, 253–255; L. THALLÓCZY – S. HORVÁTH, *Jajca (bánság, vár és város) története. Oklevelek*, Ма-

Дакле, можемо да закључимо да су сва властелинства побројана у повељи Будимског каптола формално и/или фактички била у власништву деспота Ђурђа и његове породице 1442. године, да подаци о структури тих властелинстава које пружа овај документ, и поред извесних разлика, суштински не одударају од оних у другим савременим дипломатичким изворима који се односе на исте поседе, али и да су поменута властелинства и након тога бар извесно време остала у рукама српског владара, што значи да деспотова даровница фамозном Павлу Биринију од Вероне никада није била реализована.

На крају, остаје питање ко би могао бити Павле Бирини? Одмах треба нагласити да се ни личност са тим именом, нити породица Бирини, не срећу у угарској дипломатичкој грађи која садржи податке о носиоцима јавних функција у овој краљевини током прве половине XV века.⁶⁸ Јохан Кристијан Енгел је сматрао да је Павле Бирини био син Михаила и унук веронског херцега Михаила, односно праунук

gyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4, Budapest 1915, 19–22; Ђ. БУБАЛО, Поседи, 239.

⁶⁸ Уп. P. ENGEL, *Archontológia I–II*. Иначе, говорећи о Сланкамену, овај аутор наводи како се град помиње 1442, када је био у поседу деспота Ђурђа: *Ibidem I*, 420. Са друге стране, презиме Бирини се јавља у знатно познијим мађарским документима (I. SZLANKÓ, *Ragadványnevek, előnevek Tiszaföldváron*, Tiszaföldvár 1991, 6–7; É. SZIRÁCSIK, *A nemes vármegyének kezéhez... II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk I. 1703–1705*, Salgótarján 2004, 102–103; ЕАДЕМ, „*Rákóczi levelek*”. *Nagy Iván Rákóczi-kori iratmáslatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból*, Salgótarján 2005, 83; GY. KÁLDY-NAGY, *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008, 81). Штавише, у једном од њих се 1668. помиње и извесни Михаило Бирини – E. BORBÁS, *Pap János diósgyőri főkapitány levelei (1664–1668)*, *Levéltári Évkönyv* 9, Miskolc 1997, 85–139, pp. 125–126. У латинским документима се назив Бирини (именички и придевски) користио и да означи насеље Јасберењ (Jászberény) у данашњој жупанији Јас-Нађкун-Солнок – G. NÉMETH, *Gyöngyösi testamentumok és fassiólevelek 1642–1710*, Eger 1991, 31; F. SZAKÁLY, *Pest–Pilis–Solt megye XVI–XVII. századi dica- és dézsmajegyzékei*, Budapest 1995, 79, 159; A. BOROSY, *Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok I. 1589–1660*, Budapest 1998, 100. Занимљиво је поменути и постојање велике и старе мађарске породице Берењи (Berényi, односно Karancs-Berényi). Иако је њен оснивач био извесни Михаило (с почетка XIII века), да је један његов унук – Јоб, син Бартоломеја, био солночки жупан, други – Дерш, такође син Бартоломеја, витешки настрадао у борби са „грчким царем Палеологом“ (1266), док је Дершов праунук био Јован, будимски каноник (XIV век). У овој породици се јављају и два члана са именом Павле – један око 1555. године, а други средином XVII века (I. Nagy, *Magyarország családai : czimerekkel és nemzékrendi táblákkal II*, Pest 1858, 16–25).

Теодора Палеолога, маркиза од Монферата, сина цара Андроника II и Ирине од Монферата. Такву идентификацију је прихватио и Фриђеш Пешти.⁶⁹ Међутим, међу потомцима Теодора Палеолога нема ниједног познатог Михаила, нити Павла.⁷⁰ У потрази за Павлом, сином Михаила, Иларион Руварац упућује на збирку фалсификата повеља и генеалогичка која се тичу појединих породица из Албаније и Италије и њихових претензија на порекло од старих владарских родова.⁷¹ С обзиром да је за Павла Биринија наведено да је из Вероне, и да је његов отац означен као тамошњи херцег, можда би ову личност требало тражити међу члановима породице Дела Скала (Скалиђери), последњим господарима Вероне пре него што је овај град 1404. године допсео под власт Венеције. Историја породице Скалиђери је бурна, испуњена сукобима и међусобним борбама за власт. Гуљелмо дела Скала, ванбрачни син господара Вероне и Виченце Канграндеа II (1351–1359) и синовац Кансињорија I (1351–1375) и Паола Албоина I (1351–1365), предводио је у априлу 1404. године побуну против Миланаца, који су 1387. године освојили Верону и свргли породицу Скалиђери с власти. Гуљелмов покушај да поврати власт у Верони је пропао, а његови синови су после његовог убиства и прикључења Вероне Млетачкој републици избегли у Немачку. Бруноро дела Скала (умро 1437. године), именован 1406. за рајхсвикара у Верони и Виченци, боравио је на двору краља Жигмунда од 1412, био ангажован првенствено у дипломатској служби, али и као арбитар у решавању различитих спорова. Био је члан Змајевог реда и учесник сабора у Костанци. Краљ Жигмунд је до краја Бруноровог живота подржавао његова права и претензије.⁷² Његов брат био је Паоло, који је после 1404. године жи-

⁶⁹ J. C. ENGEL, *Geschichte von Serbien und Bosnien*, 379–380; F. PESTY, *Bran-kovics György*, 17. Сима Ћирковић је такође у попису повеља у Архиву САНУ, на стр. 2, навео да је Бирини можда неко од Монфератских.

⁷⁰ В. www.genealogy.euweb.cz/byzant/byzant12.html; такође www.marchesimonferrato.com, где су донети одговарајући чланци о Палеолозима Монфератским из *Dizionario Biografico degli Italiani* (конс. 21. октобра 2015). О Монфератским уп. и: W. HABERSTUMPF, *Dinastie Europee nel Mediterraneo Orientale*, Torino 1995, 97–152, родословне таблице на стр. 235–237.

⁷¹ G. GRIMALDI, *Origine e storia degli Angelo-Comneno imperatori orientali e despoti epiroti e delle famiglie cognatizie degli Angelo-Comneno (Orsini, Nemanja-Paleologo, e Tocco); con appendice sugli ordini cavallereschi della stirpe di Costantino imperatore (San Giorgio, Concezione, e Santo Stefano)*, Napoli 1906, 7, 203–204. Дело нам, нажалост, није било доступно.

⁷² J. HOENSCH, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit (1368–1437)*, München 1996, 124, 221, 339–340, 373, 415–416, 468. А. STRNAD, „Della Scala, Brunoro“, *Dizionario Biografico degli Italiani* 37, Roma 1989, 389–393

вео у Баварској са германизованим презименом „von der Leiter“. Године 1417. присуствовао је са браћом Брунором, Никодемом, Фрењаном и Бартоломеом сабору у Констанци, а у јесен 1422. био је са браћом („*i quattro signori di Berna*“; од немачког Welsch-Bern = Верона) на Жигмундовом двору у Нирнбергу. У мају 1426. Жигмунд Луксембуршки је наредио свим поданицима Царства у Италији да подржавају Брунора и његовог брата Паола у борби против Венеције. Цар је 1434. године потврдио Паола за рајхсвикара Вероне и Виченце у случају смрти његовог брата Брунора. Боравио је на двору свог брата Никодема, бискупа у Фрајсингу, где је 1432. био *Pfleger* (дословце: надзорник), а 1438. године капетан. У Баварској се пре 1433. године оженио грофицом Амалијом од Фрауенберг-Хага. Последњи познати податак о њему потиче од 7. јануара 1441. године, а сматра се да је умро у Баварској. Да ли је немогуће да је у акту Будимског каптола његово име у деформисаном облику наведено као *Paulus Birini*? Он, додуше, није био син Михаила, али јесте потомак херцега Вероне. Можда му се траг у Немачкој губи после јануара 1441. године управо зато што је отишао у Угарску.⁷³

То што се, опет, дестинатар наводи као рођак цара Стефана Душана и „босански маркиз“ асоцира на неког из породице Шубића Брибирских из гране Младена III. Међутим, о потомцима Младена III и Душанове сестре Јелене, осим сина Младена IV, нема сачуваних података.⁷⁴ Ако су и живели у Италији или у Угарској, свакако нису били значајне личности да би добили овако велике поседе од деспота Ђурђа.

Можда је ипак кључна чињеница у читавој причи то што је једина личност за коју се зна да је од деспота Ђурђа добијала поседе таквог значаја, величине и вредности као што су ови наведени у исправи Будимског каптола, био дугогодишњи формални и фактички господар Угарске Јован Хујади. Деспотова даровница пада у време након што је у мају 1442. године у Угарску приспео енергични папски

([http://www.treccani.it/enciclopedia/brunoro-della-scala_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/brunoro-della-scala_(Dizionario-Biografico)), конс. 21. октобра 2015).

⁷³ Околност да даровница никада није реализована могла би значити да њен уживалац заиста није поживео дуже време после септембра 1442. године. О породици Де ла Скала видети претходну напомену, као и: M. CARRARA, *Gli Scalligeri*, Varese 1966; M. TREML, *Momenti di vita nobiliare nel tardo medioevo: Gli Scalligeri nell'Italia settentrionale e in Baviera*, Monaco 1986; G. M. VARANINI, *Gli Scalligeri 1277–1387*, Milano 1988.

⁷⁴ V. KLAČIĆ, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*, Zagreb 1897, 167–169; D. KARBIĆ, *The Šubići of Bribir. An Example of the Croatian Noble Kindred*, Budapest 2000, 133–138, 173, 222–223, 423–424 (unpublished PhD dissertation).

легат кардинал Јулијан Чезарини, са циљем да коначно измири супротстављене странке у земљи и организује крсташки поход против „неверника“. Деспот је живо радио на томе, а две године касније придобијао је Хуњадија за мир са Турцима и награђивао његове заслуге за обнову српске државе богатим поседима. Осим даривања Вилагошвара, о чему је већ било речи, деспот Ђурађ је Хуњадију 1444. године дао у залог Мункач, Дебрецин, Бесермењ, Сатмар, Немети, Нађбању, Фелшебању и Ершомљо (Вршац).⁷⁵ Да ли је у некој фази преговарања и договарања између деспота Ђурђа и Јована Хуњадија, пре или после „Дуге војне“, сачињена исправа која је прецизирала да се ердељском војводи предају тврђаве, вароши, рудници, села, „бродови“ и дохоци на широком простору од Дрине до средњег тока Тисе, која је потом послужила неком фалсификатору, чије је дело доспело до нас? Јер, тешко је поверовати да би неки кривотворитељ у Угарској у другој половини XV или првој половини XVI века, свакако изузетно вешт да састави исправу која изгледа толико аутентично, знао и за руднике у Бохорини и Црнци, и за вароши око Теочака, и која су све села и „бродови“ у Банату, Бачкој и Поморишју неоспорно припадали деспоту Ђурђу.

С друге стране, ако се ради о фалсификату сачињеном од упућене особе, не много времена након датума наведеног на њему, онда је тешко поверовати да би се таква лажна исправа начинила у корист неке опскурне, ирелевантне или чак непостојеће личности. То би било противно самој сврси кривотворине – да изгледа веродостојно и да донесе реалну корист. Можда зато није сасвим немогуће да је извесни Павле Бирини, ситни фамилијар неког моћног угарског магната, довољно безначајан да о њему не остану други трагови у историјским изворима, искоришћен у покушају да се прибаве пространи и богати поседи породице Бранковић. Пошто су, вероватно уз учешће самих каноника Будимског каптола, тако „озакоњена“ његова наследна права, лажни (или можда стварни, врло далеки) сродник Немањића Павле Бирини могао их је препустити своме патрону. Или је то могао учинити неки његов потомак. Три повеље из бившег Коморског архива које су чуване заједно (NRA, Fasc 88, nos 1, 2, 3), све три сада у Архиву САНУ и све три везане за Вилагошвар, као да сугеришу да су управо ова тврђава и њених сто и нешто насеља били главни повод за настанак исправе која нас сада збуњује. Деспотска породица Бранковић је изгубила Вилагошвар током сукоба у Угарској 1456–1458, када

⁷⁵ А. Крстић, Документи, 125–156; Исти, Вршац II, 201–202; Исти, Писмо деспота Ђурђа Вуковића угарском краљу Ладиславу V (Смедерево, 14. август 1445), *Мешовита грађа* 36 (2015) 7–19, стр. 10–11.

је град доспео у руке Михаила Силађија. После смрти свог ујака, краљ Матија Корвин је 21. априла 1461. године Вилагошвар, Тур и Варшањ дао у залог Силађијевој удовици Маргарети Батори.⁷⁶ Тур и Варшањ, заправо један њихов део, краљевом даровницом су 1464. године припали породици Калаи, док је други део остао у поседу Баторија, односно Силађија а потом је дарован краљевом ванбрачном сину Јовану (Иванишу) Корвину, који је 1491. године продао свој део ових вароши јајачком бану Емерику Деренчењију. У рукама Деренчењијевих наследника Тур и Варшањ су остали до 1520. године, када су их заменили за посед Боршод.⁷⁷ Краљ Матија је 1464. године даровао Вилагошвар и припадајуће поседе Андрији, Стефану и Ладиславу Баторију, браћи Маргарете Батори. Међутим, они их нису могли преузети јер су од 1461. били у залогу. Штавише, Вилагош је трајно остао у рукама Маргарете и њеног другог мужа Павла Банфија од Лендаве. Вилагошвар је после Маргаретине смрти дошао у посед ердељског војводе Стефана Баторија. Заузели су га Дожини крсташи 1514, а после гушења устанка Јован Запоља је одбио да град врати власнику, палатину Стефану (III) Баторију. Батори су, као присталице Фердинанда Хабзбуршког, повратили Вилагошвар после Мохачке битке (1526), а 1528. године Запоља је уз помоћ Турака безуспешно опседао град. Ипак, наредне године вилагошки парох му је предао тврђаву. Турци су коначно заузели Вилагошвар 1566. године.⁷⁸

На крају, можда пређашњу хипотезу треба посматрати „у огледалу“, и поћи од тога да је документ заправо аутентичан. Наиме, можда је управо српски владар у избеглиштву у Угарској, суочен са претходним горким искуством одузимања поседа и текућим преговорима о рату, који су подразумевали тешке концесије Хуњадију, а могуће и другим личностима, покушао да сачува своја властелинства једном фиктивном даровницом. Можда је, дакле, сâм *illustris princeps Georgius despotus* довео пред Будимски каптол свог наводног сродника, скромног фамилијара са звучном али лажном титулом, коме је „великодушно“ препустио онолике градове и имања. У сваком случају, ако у било којој од овде изнетих хипотеза има истине – да је аутентична повеља послужила за фалсификат или да је исправа веродостојна, а

⁷⁶ G. FEJÉR, *Genus*, 241–243; F. PESTY, *Brankovics György birtokviszonyai*, 44; Ђ. БУБАЛО, Поседи, 235, нап. 31. В. и: Т. VOŠTINARU, *Monografia comunei Șiria*, Arad 1996.

⁷⁷ *Adatok Szolnok megye történetéből* I, 621–622 (I. SOÓS, L. SZABÓ); II, 135–136, 152 (L. SZABÓ, G. CSEH).

⁷⁸ D. CSÁNKI, *Magyarország* I, 722–723; F. PESTY, *Brankovics György birtokviszonyai*, 44, 47–48.

сам правни чин фиктиван, то би указивало да је деспот Ђурађ морао од неког моћника у Угарској, највероватније од Хуњадија, по високој цени куповати наклоност и приврженост својој ствари, у време док је покушавао да организује војну акцију за ослобођење српске државе.

Ранија издања

Како је већ наведено, акт Будимског каптола о деспотовој даровници Павлу Биринију први је публиковао Самуел Тимон (S. TIMON, *Imago novae Hungariae, repraesentatas regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungaricae, Cassoviae* 1734, 49–51; IDEM, *Imago novae Hungariae, repraesentatas regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungaricae, Viennae* 1754, 29–31; IDEM, *Imago antiquae Hungariae, repraesentans terras, adventus et res gestas gentis Hunnicae, Viennae, Pragrae et Tergesti* 1762, 31–32), свакако према Турншвајновом (или Капринаијевом) препису и под 1412. годином. Тимон је веровао да је документ заправо настао 1422. године. Текст повеље по Тимону објавили су потом Ђерђ Прај (G. PRAY, *Annales Regum Hungariae: Ab Anno Christi CMXCVII Ad Annum MDLXIV Deducti Ac Maximam Partem Ex Scriptoribus Coaevis, Diplomatis, Tabulis Publicis, Et Id Genus Litterariis Instrumentis Congesti. Pars II. Complectens Res Gestas A Carolo I. Roberto Ad Wladislaum I, Vindobonae* 1764, 290–291, у напомени бр. 38) и Иштван Катона (S. KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae* XII, Buda 1790, 393–395). Прај је указао на проблем датовања, имајући у виду Туроцијево излагање о деспотовој предаји Београда краљу Жигмунду у замену за поседе у Угарској, што се по овом писцу догодило 1426. године. Катона је такође напоменуо да годину издавања треба исправити у 1422. Исправа је, затим, издавана чак три пута у кратком временском размаку током пете деценије XIX века. Два пута је то учинио Ђерђ Фејер у свом волуминозном Дипломатичком зборнику Угарске (G. FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/5, Buda 1842, 362–364, n° 164, према Турншвајну, под 1412. годином; X/6, 1844, 502–504, n° 210, према Тимону, под 1422. годином). Трећи пут повељу је објавио Агоштон Барањ у својој књизи посвећеној прошлости Торонталске жупаније (A. BARÁNY, *Torontál vármegye hajdana*, Buda 1845, II, 8–9), према Тимоновом издању, такође са погрешном 1422. годином. Поред већ поменутог изостанка оних делова повеље, који се у оригиналу налазе од средине 12 до краја 18 реда, наведена издања имају одређене грешке у читању, првенствено када је у питању топонимија. У Дипломатару о мађарско-српским односима у средњем веку Лајоша Талоција и Антала Алдашија (L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország melléktarto-*

mányainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526, Budapest 1907, 139, n° 102) донет је регест повеље на мађарском, али се она поново погрешно датује, овога пута 7. септембром 1441. године. У деветом тому *Дипломатара Жигмундовога доба*, који обрађује акте из 1422. године, под датумом 7. септембар дат је врло кратак регест исправе с ранијим издањима, уз напомену (према Талоцију и Алдашију) да документ заправо потиче из 1441. године (I. BORSA – N. S. TÓTH, *Zsigmondkori oklevéltár IX [1422]*, Budapest 2004, p. 307). Исправу је коначно исправно датовао Ђула Бенедек у свом дипломатичком зборнику посвећеном Мезотуру (GY. BENEDEK, *Mezőtúri oklevelek 1219–1526*, Szolnok 2000, 40–41, n° 18). Он је објавио делимичан превод повеље на мађарском језику (без набрајањаседа у Усори, Срему, Торонталској и Зарандској жупанији), са основним коментарима о просопографији, титулатури, датовању и топографији, не доводећи у сумњу аутентичност исправе нити личност дестинатара, али уз напомену да степен његовог сродства са царем Стефаном Душаном и деспотом Ђурђем није познат. Бенедек није знао да се у Београду налази оригинал исправе, па се позвао само на препис из MNL-а (MNL-OL, DL 13686). Као што је наведено, превод повеље на славјаносрпски језик према Тимоновом издању објавио је Александар Стојачковић (А. СТОЈАЧКО[ВИЋЪ], Георгиа I, деспота сербскогъ, добра у Унгарии, *Сербскій љѣтописъ [Лѣтопис Матице српске]* 61 (1843) 83–85).

Текст исправе

Nos, capitulum ecclesie Budensis, omnibus Christi fidelibus memorie comendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, quod illustris princeps Georgius despotus Regni Rascie atque dominus Albanie, onera et [2] quelibet gravamina universorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum et precipue contoralis sue domine Elene, necnon filiorum suorum, puta Stephani, Gregorii et Lazari, super se recipiens et assumens, coram nobis personaliter constitutus sponte proposuit [3] et confessus extitit in hunc modum: quod⁷⁹ consanguineum suum legitimum, egregium Paulum Birini de Verona, filium condam Michaelis ducis de eadem, marchionem Boznensem de generatione Stephani, regnorum videlicet Rascie, Bulgarie, Romanie, [4] Bosne atque Albanie condam imperatoris, juris ordine mediante de quibusvis rebus et bonis ac tenutis, et pertinentiis suis universis porcio tangit et concernit tamquam unum heredem ac filium suum, pro eo personaliter contulit eidem quinque castra [5] sua,

⁷⁹ Требало би: *quod qu(a)e*, како је и штампао Катона.

puta castrum principaliter Zolnyk cum opidis scilicet Zolnyk cum tributo in eodem exigi solito, necnon Charancza cum tributo in eodem habito, seu auri et argenti fodiis ac Bohorina cum auri et argenti fodiis, necnon tributo in eodem exigi |6| solito, et castrum Theoczak cum opidis similiter puta Theoczak, Zeredahel cum tributo in eodem habito, Chetertekhel eo modo cum tributo in eodem exigi solito, ac cum singulis et generalibus possessionibus, quas ab eisdem regere et possidere |7| solit (!) sunt⁸⁰ in Ossoriensi. Item castrum Wilagozvara cum opidis videlicet Syri cum tributo in eodem habito, necnon Galsa ac possessionibus Mesth cum tributo seu Aranyagh cum aliisque possessionibus et utilitatibus quas ab antiquo ab eodem |8| gubernari consueverunt in Sarand. Item castrum eciam Zalankemen vocatum, ac opidum similiter Zalankemen et vadum in eodem habitum, necnon possessiones Olczar et Garafalwa vocatas in Sirmiensi ac castrum Becze in insula |9| Ticie habitum, et opidum similiter Becze ac tributum et vadum in eodem⁸¹ habitum, necnon possessiones Wyfalw, Zenthkyraly, Bodogassonfalwa, Zenthendred, Vegeny, Echehyda ac tributum et vadum in eadem habitum, |10| necnon opida Aracza, Basalhyda, Bechekereke et tributum in eodem exigi solitum, ac similiter possessiones Irmes, Nylas, Chyngath, Arady et tributum in eadem exigi solitum in Torontaliensi. Item eo modo possessiones Cheregh |11| ac tributum et vadum in eadem habitum, necnon Petherreve, Zenthpeter, Arculyth, Perlek et tributum in eadem exigi solitum, ac Assonfalua, Pezer, necnon tributum et vadum in eadem habitum in Bachyensi. Item opida Thwr ac |12| tributum in eodem exigi solitum et Thysawarsan vocatorum in de Zolnok comitatibus existencium habitatum, omni eo jure quo ipse possedisset et tenuisset, simulcum eciam cunctis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet, videlicet terris |13| arabilibus cultis et incultis, venieis (!), vinearum (!)⁸² promontoriis, pratis, silvis, nemoribus, virgultis seu fenilibus, jobagionum sessionibus, ecclesiarumque patronatu, aquis aquarumque decursibus, piscinis, lacunis, molendinis molendinorumque locis |14| et aliis quibuslibet usibus et proprietatibus quocunque nominis vocabulo vocitatis, ad ipsa castra, opida, possessiones eorundem undique de jure spectantes et pertinere debentes, sub eorum earumque veris metis et antiquis limitibus, prenominato |15| consanguineo suo legitimo, egregio videlicet Paulo Birini de Verona, filio condam Michaelis ducis de eadem, marchionem Boznensem (!)⁸³, ipsiusque successoribus, heredibus et posterioribus universis, dedisset, donavisset et contulisset, ac a se |16| penitus alienasset, ymmo dedit, donavit et contulit, a se penitus

⁸⁰ Тревало би: *qu(a) ab eisdem regi et possideri solitae sunt.*

⁸¹ *in eodem* омашком удвојено у исправи.

⁸² Тревало би: *vineis, vinearum.*

⁸³ Тревало би: *marchioni Boznensi.*

alienavit coram nobis, jure perpetuo et irrevocabiliter possidenda, tenenda pariter et habenda, nullum jus nullamve juris et dominii proprietatem sibi ipsi aut suis successoribus [17] in eisdem iamfatis castris, opidis et possessionibus, a modo in antea reservantes, sed totum jus et quamlibet juris et dominii proprietatem in prefatum consanguineos⁸⁴ suum Paulum Birini de Verona ipsorumque⁸⁵ heredes et successores transferentes. [18] In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegiales, pendenti sigillo nostro consignatas, ad fassionem domini Georgii despota Regni Rascie atque domini Albanie eidem duximus concedendas. Datum in vigilia [19] nativitatis Virginis gloriose, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragésimo secundo.

Превод

Ми, каптол Будимске цркве, свима Христу вернима дајемо на знање и садржајем ове исправе објављујемо онима којих се то тиче, да је светли владар Ђурађ, деспот краљевства [државе] Рашке и господар Албаније, узимајући и примајући на себе терете и целокупне обавезе све своје браће, најближих рођака и сродника, а особито своје супруге Јелене, као и својих синова, то јест Стефана, Гргура и Лазара, лично пред нама присутан својевољно изрекао и овако изјавио: да, према законском реду, држи и посматра свог законитог сродника, племенитог Павла Биринија од Вероне, сина покојног Михаила, херцега од исте, босанског маркиза, од рода Стефана, наиме покојног цара краљевстава Рашке, Бугарске, Романије, Босне и Албаније, као једног од својих наследника и синова, коме следује део којих год било ствари, добара и поседа, и свега што му [Ђурђу] припада, и стога му је лично предао својих пет тврђава. Наиме, пре свега, тврђаву Зворник, такође с варошима: Зворником, с дохотком [трибутом] који се у истом уобичајено наплаћује, као и Црнчом, с дохотком који се у њој налази, те златним и сребрним рудницима, и Бохорином с златним и сребрним рудницима и такође с дохотком који се у њој по обичају наплаћује; и тврђаву Теочак с варошима: исто тако Теочаком, Средиштем с трибутом који се у истом налази, Четвртковиштем, на исти начин, с дажбинама које се у њему по обичају узимају, и с појединачним и укупним поседима у Усори, које су, како је обичај, под управом и у поседу тих истих [вароши]. Затим тврђаву Вилагошвар с варошима: наиме Ширијом, с трибутом који се у њој налази, као и Галшом, и поседима: Мест, с дохотком, те Арањаг са свима поседима и

⁸⁴ Тревало би: *consanguineum*.

⁸⁵ Тревало би: *ipsiusque*.

добрима којима се од старине уобичајено управљало из исте [тврђаве] у Зарандској жупанији. Затим, наиме, тврђаву звану Сланкамен и варош такође Сланкамен и речни прелаз који се у истој налази, као и поседе зване Олчар и Гарафалва у Сремској жупанији; и тврђаву Бечеј која се налази на острву у Тиси и исто тако варош Бечеј и доходак и речни прелаз који се у њој налази, као и поседе: Ујфалу, Сенткираљ, Бодогосоњфалву, Сентендред, Вегењ, Ечехиду и трибут и прелаз на реци који се у истој налазе, а такође и вароши: Арачу, Башаид, Бечкерек и трибут који се у њему по обичају наплаћује, и исто тако поседе: Ирмеш, Њилаш, Чингад, Аради и доходак који се у истом уобичајено узима, у Торонталској жупанији. Затим, на исти начин, поседе: Черег и трибут и речни прелаз који се у њему налази, као и Петерреве, Сентпетер, Аркулић, Перлек и доходак који се у истом по обичају наплаћује, и Асоњфалва, Пезер те трибут и прелаз који се у њему налази у Бачкој. Затим вароши које се налазе у жупанији Солнок: Тур, и трибут који се у истој по обичају наплаћује, и она звана Тисаваршањ, са свим правима које је сам поседовао и држао, то јест заједно са свим приходима и којим год припадајућим добрима, наиме: с обрадивим земљиштем, обрађеним и необрађеним, виноградима и виноградарским брежуљцима, ливадама, шумама, гајевима, грмљем и сеницима, кметовским сесијама и патронатом над црквама, водама и воденим токовима, рибњацима, барама, воденицама и воденичштима и којим год другим добрима и имовином, како год се звала, која овим тврђавама, варошима и свим њиховим поседима дужно по закону припада, унутар њихових истинитих међа и од старине утврђених граница, које је свом поменутом законитом рођаку, наиме племенитом Павлу Биринију од Вероне, сину покојног Михаила, херцега од исте, босанском маркизу, и свим његовим наследницима и потомцима дао, даровао и пренео, и од себе потпуно отуђио, и заиста пред нама даде, дарова и пренесе, и од себе потпуно отуђи, да их [Бирини] по закону трајно и неопозиво поседује, једнако држи и има, а себи [Ђурђу] лично или својим наследницима убудуће не задржавајући у овим горе наведеним тврђавама, варошима и поседима никакво право нити било какво законито власништво, већ сва права и свако законито власништво преносећи на поменутог свог сродника Павла Биринија од Вероне и његове потомке и наследнике. Зарад чврстог и трајног сведочанства ове ствари смо, а према изјави господина Ђурђа, деспота краљевства [државе] Рашке и господара Албаније, дали сачинити ово наше привилегијално писмо, оверено нашим висећим печатом. Дано пред празник рођења славне Деве, лета Господњег хиљаду четиристо четрдесет другог.

Aleksandar Krstić – Neven Isailović

**DONATION OF DESPOT ĐURAĐ VUKOVIĆ (BRANKOVIĆ)
TO PAUL BIRINI OF VERONA: THE PROBLEM OF AUTHENTI-
CITY**

Summary

The paper presents the critical edition of a document issued by the Chapter of Buda on September 7, 1442. The document states that despot Đurađ Vuković (Branković), appearing in person before the Chapter on behalf of his family, declared the cession of five of his fortresses: Zvornik, Teočak, Világosvár, Slankamen and Bečej with their estates, as well as the towns of Túr and Tisza Varsány, to his cousin Paul Birini of Verona, the son of Duke Michael, Bosnian marquis from the lineage of emperor Stephen (Dušan). The document was previously known from 18th and 19th century Hungarian editions. In Serbian historiography it was considered to be counterfeit since the time of Ilarion Ruvarac, primarily due to the unknown personality and rather pretentious titles of the addressee. It was mostly accepted that the donation charter is a forgery created on the basis of a genuine charter, since all the aforementioned estates were, indeed, in possession of the despot's family. However, the document, which previously belonged to the Hungarian Chamber Archive, and which is currently kept in the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts (shelfmark: Historical Collection 13187), has all the characteristics of original 15th century chapter charters. This edition contains a description, diplomatic analysis, overview of previous editions, text and translation of the donation charter, as well as data on the mentioned estates, historical circumstances and the obscure person of Paul Birini.

Keywords: despot Đurađ Vuković (Branković), Paulus Birini, Zvornik, Teočak, Világosvár, Slankamen, Bečej, Túr, Tisza Varsány, forgery.

Чланак примљен: 30. септембра 2015.

Чланак прихваћен: 10. марта 2016.